

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

HUCÛRÂT SÛRESİ'NDE MÜMİNLERİN KARAKTERİ

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

TEZİ HAZIRLAYAN

Zülfesen AKSİ

Ankara, 2016

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

HUCÛRÂT SÛRESİ'NDE MÜMİNLERİN KARAKTERİ

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

TEZİ HAZIRLAYAN

Zülfesen AKSİ

Ankara, 2015

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİMDALI

HUCURAT SURESİ'NDE MÜMİNLERİN KARAKTERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2015)

Zülfesen AKSİ

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

HUCÛRÂT SÛRESİ'NDE MÜMİNLERİN KARAKTERİ

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

TEZİ HAZIRLAYAN

Zülfesen AKSİ

Ankara, 2015

Önsöz

21. Yüzyılı belirgin kılan kavramlardan bir tanesi küreselleşmedir. *Küreselleşme (Globalization)* dediğimizde ise, aklımıza ilk gelen olgulardan birkaç tanesi politik, ekonomik, çevresel olaylar ve iletişim araçları sahalarında uluslararası küresel ağların örülmesidir. Fakat *küreselleşme* sadece bununla sınırlı kalmayıp dünya çapında sosyal ve kültürel ağların örülmesine de katkıda bulunmaktadır.¹ Öyle ki sanki dünyada tek düze bir kültürün yaygınlaşmasını seyir ediyor gibiyiz.

Söz konusu globalleşmenin “bilgi çağında” olmamız açısından getirisi olduğu gibi, değerler ve bunları uygulama açısından kanaatimizce daha çok götürüsü bulunmaktadır.

Hepimizin bildiği günümüzdeki toplumlarda kendine yer edinmiş bireysellik ve ben-merkezciliğin (*egosantrik*), maddiyatçılığın ve pozitivistimin, oluşturduğu insan modeli din, ahlak, hayır ve merhamet, diğer gamlık ve hayırseverlik, insan sevgisi ve -“yaratılanı yaratandan ötürü sevmek” gibi amaç ve paradigmalardan bir hayli uzak olsa gerek! Nitekim *bireysellik*, *maddiyatçılık* ve *pozitivizm* tüm dünyaya yayılmış hastalık gibi, dünyanın dört bir tarafında izlerine veya iz düşümlerine, amaç veya sonuç olarak rastlamak mümkündür. Bu sebeptendir ki salt rıza-yı İlahî’ye ulaşmak veya salt iyilik yapmak için iyilik yapan, salt insanları sevdiği için insanlara merhamet eden insanlara ihtiyacımız var. Aynı şekilde yasaları çiğneyip ceza almaktan korkarak kurallara uyan değil, vicdanı el vermediği için kurallara uyan insanlara ihtiyacımız var. “Devletin malı deniz, yemeyen ...”, “Bal tutan parmağını yalar”, “Üzümünü ye bağını sorma”, “Paranın açamayacağı kapı

¹ bkz. <https://de.wikipedia.org/wiki/Globalisierung>; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Küreselleşme>.

yoktur”, “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” gibi atasözleri ve deyimlerimizi bir daha oradan çıkarmamak üzere tarihe gömmeye ihtiyacımız var.

Değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu bu düzenin “Nasıl İnsan Olurum?” sorusunun cevabını bulmakla değişeceğini ve Kur’an-ı Kerim-i “Oku – Düşün – Anla ve Yaşa” paradigması ile uygulanacağını belirtmişti. Biz de hocamızın yaklaşımını hem çok beğenerek hem de hayatımıza katmaya çalışarak bu tezi yazmaya başladık, umulur ki Yüce Mevlam muvaffak eder.

“Nasıl İnsan Olurum?” sorusunu cevaplarken karşımıza beraberinde birkaç engel de çıkmaktadır. Zira toplumda tek başına erdemli bir insan olmak çok zor olmakla birlikte, vicdanlarda kalıcı etkiler bırakmak için küçüklükten itibaren eğitime ihtiyaç olduğu eğitim bilimin temel önerisidir. Diğer yandan bu soruyu tek başına cevaplamak belki zor olabilir fakat yardım elleriyle, eğitici ve rol modellerle hepimizin işinin kolaylaşacağını ümit ettik. Bu amaca “şahsiyet terbiyesi” veya “karakter eğitimi” ile ulaşacağımızı varsaydık. Söz konusu terbiye veya eğitimin içeriğini ise en büyük rehberimiz olan Kur’an-ı Kerim’le süslememiz gerektiği düşüncesinden hareket ettik. Bu maksatla “Hucûrât Sûresi’nde Müslüman Karakteri” adlı tez konusunu belirledik. Bu başlıkla asıl hedefimiz, hayatımıza geçirmek istediğimiz Yüce Kur’an-ı Kerim’i karakterimize etki eden bir yapılanmayla nasıl hayatımıza geçirebiliriz sorusunun cevabını bulmaya gayret ettik.

Thomas Lickona *Educating for Character* kitabının ilk bölümünde Theodore Roosevelt’in “To educate a person in mind and not in morals is to educate a menace to society.” (Bir kişiyi ahlaken yetiştirmeyip, fıkren yetiştirmek, topluma bir tehdit

yetiştirmekdir.)² sözünü zikrederek, ahlak, dolayısıyla değer ve karakter eğitiminin öneminini vurgularken, şairimiz Yunus Emre ise ‘‘İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmezsin, bu nice okumaktır’’ sözleriyle ilmin soyut bilgi olmadığını hatırlatmaktadır bize.

Biz de bunun üzerine bizi engin görüş ve bilgileriyle aydınlatan hocamız, aynı zamanda tez danışmanımız Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu’ya bize kattıklarından dolayı teşekkürü bir borç biliriz.

Beni bugüne kadar yetiştiren, büyüten ve okumam için ellerinden gelen hiçbir şeyi esirgemeyen, haklarının bir ömür boyu ödenemeyeceği annem ve babama teşekkürlerimi sunar, hayır dualarının daimi olmasını diler ve tüm başarılarımda önce Mevlam’ın inayeti sonra kendilerinin iz düşümlerinin olduğunu belirtmek isterim. Ayrıca desteklerini özellikle de tez süresi boyunca hiç eksik etmeyen yengem ve dayım Aysun ve İlhan Altunok’a teşekkürlerimi sunar ve hayır dualarını beklerim. Bununla birlikte tezime katkılarından dolayı arkadaş ve kadim dostlarım Mürüvvet Çetin, Öznur Burma, Seda Büyüksoy ve şerife Bodur’a teşekkürlerimi sunar başarılarının devamını dilerim. Böyle bir çalışmanın bize nasip olmasından dolayı, Rabbim’ize ne kadar şükretsek azdır! Umarım bu mütevazı çalışmayla tefsir literatürümüze küçük de olsa bir katkı yapmayı başarabilmişizdir.

Çalışmak bizden, Tefvik O’ndandır.

Zülfesen Aksi

² LICKONA Thomas, *Educating for Character*, Canada 1991, s. 3.

İçerik

Önsöz	I
İçerik	IV
Kısaltmalar	VI
I. GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
B. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2
C. Kavram Anlamları (Karakter, Eğitim, Karakter Eğitimi)	5
1. Karakter	5
2. Eğitim	6
3. Karakter Eğitimi	7
II. Hucûrat Sûresi'ne Şahsiyet Terbiyesi yönüyle bir Bakış.....	9
A. Hucûrat Sûresi'nin içeriği	9
B. Hucûrat Sûresi'nin nüzul sebebi.....	11
C. Hucûrat Sûresi'nin Genel Yapısı.....	12
III. Hucûrat Sûresi'nde Şahsiyet ile alakalı Konular	14
A. Allah, Peygamber ve mümin birey ilişkisinde ahlâk.....	14
1. Allah ve Rasûlünün önüne geçmemek	14
2. Sesini Allah Rasûlünün sesinin üstüne yükseltmemek	18
3. Özel Alana Saygı	27
B. Bireysel Hayatta Ahlâk	31
1. Kibir, İnsanları Kırmak (kötü lakap takmak)	31
2. Zann, Gıybet, Tecessüs	36
C. İctimai Hayatta Ahlâk	42
3. Doğruyu Araştırma & Fevriyet	42
4. İyiyi Sevmek, kötüyü çirkin görmek (İman ve Küfür Çerçevesinde)	46
5. Uzlaştırmak, Koruyuculuk (Haklıyla beraber, haksıza karşı), Adalet.....	48

6. Kardeşlik	54
7. Eşitlik.....	56
D. İmani Ahlâk.....	61
Sonuç.....	68
Kaynakça.....	72
ÖZET.....	76
ABSTRACT.....	77

Kısaltmalar

Çev.	çeviren
ed.	edebiyat
fel.	felsefe
sad	sadeleştiren
tdk	Türk Dil Kurumu
vd	ve diğerleri
vs	ve sair
a.g.e.	adı geçen eser
bkz.	bakınız
s.	Sayfa
C.	Cilt
Krş	karşılaştır

I. GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İslami toplumların edep ve ahlak bakımından temel yapı taşlarından bir kısmını görebilmek için Hucûrât Sûresini mutlaka okumak, anlamak ve içselleştirmek gereklidir. Zira Müslüman toplumların davranış ve tutumlarına dair önemli unsurları ve bunların iz düşümlerini hatırlatmaktadır bize Hucûrât Sûresi.

İnsanlara küreselleşen dünya içerisinde birçok ideoloji ve dünya görüşü sunulmaktadır. Fakat hayatını Kur'an ile anlamlandırmak isteyenler için, İslam dışındaki tüm yapıların doğrularını, doğru olarak kabul etse de, o yapıyı bütünüyle kabul etmeye gitmez. Biz de Kur'an'dan çağdaş güncel değerler üretebilmek için bu şekilde akademik çalışmaların yapılması gereğine inandığımızdan, "Hucûrât Sûresi'nde Müminlerin Karakteri" adlı tezimizi, "Hucûrât Sûresi insanı ve ilişkilerini mümin bireyi merkeze alarak nasıl anlatıyor" sorusunu temel konumuz olarak belirledik. Burada âyetler ışığında mü'minin temel karakter yapısı nasıl olmalı, bir mümin nasıl davranmalı kısmına odaklanarak âyetleri inceledik. Tüm çevresel baskıların yaptırımlarından ziyade nitelikli ve güçlü karakterli biri olarak yaşamayı âyetlerin ışığında göstermeye çalıştık.

Bu tip çalışmalar Kur'ânî Ahlakı tanımak, anlamak, içselleştirmek ve hayata değer olarak katmak açısından kanaatimizce önem arz etmektedir. Bu çerçevede Hucûrât Sûresi yukarıda da değindiğimiz gibi, bilhassa karakter inşasında önemli bir rol oynamaktadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Hucûrat Sûresi'nin ana konusu olarak farklı meâllerde *‘‘İslâm cemaatinde insan ilişkileri’’*,³ *‘‘ağırlıklı olarak toplumsal değerler sistemi (ethics) üzerinde durmaktadır’’*,⁴ *‘‘toplum hayatında Müslüman ferdin davranışlarını düzenlemeye dair hükümleri en yoğun tarzda ihtiva etmektedir.’’*⁵ *‘‘Bu sûrede müminlere bazı görgü kuralları, Peygamber’e ve birbirlerine karşı nasıl davranacakları öğretilmektedir.’’*⁶ şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Hicretten sonra nâzil olan bu sûreyi de ortak içerik olarak verilen *‘‘insan ve ilişkileri’’* çerçevesinde ele almak temel hedefimiz oldu. *‘‘Hucûrât Sûresi insanı ve ilişkilerini mümin bireyi merkeze alarak nasıl anlatıyor?’’* sorusunu temel meselemiz olarak belirledik. Soruyu ele alıp çalışırken konulu tefsir metodunu uygulamaya çalıştık. Tezimizdeki amacımız *‘‘Nasıl İnsan Olurum’’* sorusuna Müslüman bakış açısıyla bir cevap arayışıdır.

Hucûrat Sûresi’ne giriş yapmadan önce genel olarak Karakter, Eğitim, Karakter Eğitimi kavramlarına açıklık getirmeye çalıştık. Ardından Sûre’ye giriş mahiyetinde, Sûre’nin içerik, nüzûl sebebi ve genel yapısı hakkında bilgiler verdik. Hucûrat Sûresi’ni ise Allah, Peygamber ve mümin birey ilişkisinde ahlak, Bireysel hayatta ahlak, içtimai hayatta ahlak ve imani ahlak olmak üzere dört bölüme ayırdık. Buradaki Allah, Peygamber ve mümin birey ilişkisinde ahlak’tan kastımız gündelik yaşamdaki tutum ve davranışlarımızı belirleyen ilkelerdir. Bireysel Ahlak’tan kastımız ise daha sonra karakter eğitimi başlığında da zikredeceğimiz gibi, karakter

³ İSLAMOĞLU Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an – Nüzul Sırasına Göre*, İstanbul 2010, s. 956.

⁴ ESED Muhammed, *Kur’an Mesajı*, İstanbul 2011, s. 858.

⁵ YILDIRIM Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve açıklamalı Mealî*, İstanbul 2010, s. 514.

⁶ KARAMAN Hayrettin vd., *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, Ankara 2013, s. 508.

eğitiminin birey de vücut bulmuş hali diyebiliriz. İctimai hayatta ahlâktan kastettiğimiz ise toplumsal hayata zarar getirecek tüm davranış, tutum ve ilkelerden uzak durmak. Son olarak imanî ahlâk ise tüm bunlarla beraber dindarlığımızı nasıl inşa edeceğimizdir.

Âyetleri ele alırken ilk etapta nüzul sebeplerine yer verdik. Ardından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsirinde olduğu gibi, âyetleri kısımlara ayırarak açıklamaya çalıştık. Sonrasında önemli gördüğümüz açıklamalara değindik ve âyeti günümüzde daha farklı algılayabilir miyiz sorusuna, gerek tefsirlerden alıntılar yaptık, gerekse şahsi yorumlarda bulunduk, burada büyük oranda müfessir Zeki Duman, Mevdudî'nin tefsiri ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından desteklenen birkaç müellifin birlikte meydana getirdikleri Kur'an Yolu tefsiri gibi son devirlerde yazılan tefsirlerden de istifade ettik. Anılan tefsirleri seçmemizdeki amacımızı teker teker müfessirlerimizin tefsirleri hakkında kısa bilgiler vererek izah etmeyi amaçlıyoruz.

Çalışmamızda ana tefsiler olarak Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Camiu'l-Beyan A'n Te'vîl-i Ayi'l-Kurân*, Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî'nin *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l Kur'ani'l-Azîm* (Türkçe çev.: *Hadislerle Kur'an'ı Kerîm Tefsiri*)⁷ Ebu'l Al'â Mevdudî'nin *Tefhimu'l Kur'an*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*, Ebu'l Al'â Mevdudî'nin *Tefhimu'l Kur'an*, Zeki Duman'ın *Beyânu'l-Hak* ve Hayreddin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş'ün birlikte hazırladıkları *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı tefsirlerden istifade ettik.

⁷ Biz Türkçe çevirisinde istifade ettik.

Mezkur tefsirlerden sırasına göre ilk üçü 9. – 14. yüzyıllar arasında yazılmıştır.⁸

Diğer tefsirler ise son yüzyılda yazılmıştır. İstifade ettiğimiz her bir tefsirin önemli özellikleri bulunmaktadır, bunları zikredecek olursak:

İsmail Cerrahoğlu Taberî'nin "tefsir edebiyatı tarihinde en mühim nirengi noktalarından"⁹ biri olduğunu söylemektedir. Ayrıca kendisi "tefsir ve tarihin babası" olarak sayılmaktadır.¹⁰ Müfessir Kurtubî tefsirinde ahkam âyetlerine yoğunluk vermesi hasebiyle tefsirinde önemli bir kısım fikhîdir.¹¹ İbn Kesîr'in tefsirine gelince kendisi tefsirinde ağırlıklı olarak rivayet ilkesine önem vermekle birlikte dirayet yönünü de eksik bırakmamıştır. Bununla birlikte okuyucuyu bilgi edindirmekle bırakmaz, amele teşvik eder. İbn Kesîr'in Tefsiri "Taberi tefsirinden sonra rivayet tefsirlerinin en meşhuru"dur.¹² Müfessir Elmalılı gerek rivayet, gerekse dirayet metodunu uygulamakla birlikte, Kur'ân'ı bir bütünlük içerisinde tefsir etmeye özen gösterir ve "tefsirinde daha çok klasik kelâmî / dirayet tefsir ekolüne uygun bir yol izler". Ayrıca tefsirinde döneminin "sosyo-ekonomik, felsefî, ahlakî, dinî, hukukî, fikrî" temalarıyla ilgilenir.¹³ Mevdudî ise tefsirinde "ayetlerin anlamını surelerin arka planı, nüzü'l sebebi ve zamanı ile ilişkilendirmiştir(...), anlam ve yorum

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Ebu_Cafer_Taberî;

https://tr.wikipedia.org/wiki/El_Kurtubî;

https://tr.wikipedia.org/wiki/İbn_Kesir;

https://tr.wikipedia.org/wiki/Müfessirler_ve_tefsir_kitapları_listesi.

⁹ CERRAHOĞLU İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara 2009, s. 529.

¹⁰ CERRAHOĞLU, s. 536.

¹¹ CERRAHOĞLU, s. 514.

¹² CERRAHOĞLU, s. 596-597.

¹³ GÜVEN Mustafa, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışındaki Modernlik Unsurları ve bu Bağlamda Muhammed Abduh'a Yöneltiltiği Eleştiriler – Fîl Sûresi Örneği-", EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 19, Sayı:61, Kış 2015, s. 146-147.

merkezli'' bir metodu tercih etmiştir.¹⁴ Beyânu'l-Hak ve Kur'an Yolu tefsirleri ise günümüze en yakın ve nisbeten kısa ama aynı zamanda öz tefsirlerdir. Bu sebeplerden dolayı, tefsir külliyyatımız içerisinde andığımız tefsirlerden istifade etmiş olduk.

C. Kavram Anlamları (Karakter, Eğitim, Karakter Eğitimi)

Kavramların günümüzde önemli bir rol oynaması bir yana, aynı kavramları kullanılıp, farklı manalar kastedilebilmektedir. Bu sebeptendir ki ortak bir düzlemde konuşup anlaşabilmek adına, kullandığımız sözcük ve kavramların da aynı manaya gelmesi gerekir. Çalışmamızın ana temasını oluşturan birkaç kavramı ise metin içerisinde kullanmadan önce, sözlük manalarıyla okuyucunun dikkatine arz etmek isteriz:

1. Karakter

Kökü Fransızca olan ''karakter'' kelimesinin manası sözlükte:

''1. Ayırt edici nitelik. 2. Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik, öz yapı, ıra, seciye. 3. Bir kimsenin veya bir insan grubunun tutumu, duygulanma ve davranış biçimi (...) 4. Üstün, manevi özellik (...) 5. Basımda harf türü. 6. (ed.) Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse. 7. (fel.) Bireyin kendi kendine

¹⁴ KARATAŞ Ali, '' Mevdûdî'nin (1903-1979) Tefsirinde Müteşâbih'', *International Journal of Science Culture and Sport*, Special Issue 1, July 2014, s. 607.

egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü.”¹⁵

2. Eğitim

Sözlükte:

“1. Belli bir bilim dalı veya sanat kolunda yetiştirme, geliştirme ve eğitme işi (...) 2. Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye (...) 3. Eğitim bilimi.”¹⁶

Karakter ve Eğitim kavramlarını verdikten sonra ortaya ıstılahi bir kavram çıkmaktadır: “Karakter Eğitimi”. Söz konusu kavramlar ise çeşitli ilmi alanlar içerisinde kendi hedefleri doğrultusunda kullanılmaktadır örn: Ahlak ilmi, Eğitim, Din Eğitimi, Psikoloji vs.

Bizim konumuzda ise Tefsir, Din Eğitimi ve Ahlak alanını harmanlama imkanı bulduk. Kanaatimizce tüm ilimlerin birlikte çalışması ve ilmin bulgu ve keşiflerini ortak kullanarak insanlığın refahına işleyecek şekilde kullanmasına fayda sağlayacaktır.

¹⁵ “KARAKTER”, *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara 2009, s. 1077-1078.

¹⁶ “EĞİTİM”, *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara 2009, s. 605-606.

3. Karakter Eğitimi

“Karakter Eğitimi: Çocuklara, içerisinde doğruluk / dürüstlük, kibarlık / nezaket, cömertlik (yüce gönüllülük), cesurluk, özgürlük, eşitlik ve saygı barındıran temel insani değerler öğretmek.”¹⁷

Bize göre müminin Karakter Eğitimi, bir insanı, kendisinin ve toplumun en küçük şubesinden (aile) en büyük şubesine kadar, tüm varlığın refah ve afiyeti için çalışan, hareket ve fiillerini bu doğrultuda yönlendiren, bunu zorunluluk ve korku etkenleri ile değil, vicdani bir meleke olarak benimseyen fert olarak yetiştirmek, şeklinde olmalıdır.¹⁸

Konumuz itibariyle Karakter Eğitiminin önem arz etmesi hasebiyle, Karakter Eğitimi kavramını biraz daha detaylı açıklamak istiyoruz.

İnsanlık tarihinin eski dönemlerine kadar uzanan Karakter Eğitimi uygulamaları şahsiyetin bilinçli uygulanan pratikleri ile ahlakî yönünün ilerleme kaydedeceği paradigması ile geliştirilmektedir. Bununla birlikte Karakter Eğitimi destekleyicileri kişinin ahlakî yönünün gelişmesi ile sorumluluk bilincinin artması

¹⁷ “Character education - teaching children about basic human values including honesty, kindness, generosity, courage, freedom, equality, and respect.”; bkz.MC BRIEN J. Lynn, BRANDT Ronald S., *The language of learning – A guide to education terms*, Alexandria, Virginia 1997, s. 17; Kelli Larson, *Understanding The Importance of Character Education*, A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Science Degree in Guidance and Counseling, Menomonie USA 2009, s. 7.

¹⁸ Okuduklarımızın bir hasılatı olarak, böyle bir tanım ortaya koyduk. Tanımı yaparken esinlendiğimiz eserler: KERSCHENSTEINER Georg, *Charakterbegriff und Charaktererziehung*, Leipzig 1923; (anılan kitabın tercemesi) KERSCHENSTEINER Georg, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. KANAD H. Fikret, Ankara 1977; GÜLÇÜR Musa Kazım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, İzmir 1994; ÇAMDİBİ H. Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî*, İstanbul 2014; LICKONA Thomas, *Educating for Character*, Canada 1991; EKŞİ Halil, KATILMIŞ Ahmet, *Karakter Eğitimi el kitabı*, Ankara 2014.

sağlanacağı için akademik başarının da artacağı düşüncesini savunmaktadırlar.¹⁹

Nitekim ‘‘Karakter Eğitimi, hem temel insani değerleri kazanmış, davranışlarını bu değerlerde vurgulanan niteliklere göre tanzim eden hem de akademik açıdan başarılı bireyler yetiştirmek amacıyla gerçekleştirilen kasıtlı uygulamaları içeren eğitimsel faaliyetlerin genel adı olarak tanımlayabiliriz.’’²⁰

Ekři ve Katılmış’ın *Karakter Eđitimi el kitabı* adlı eserinde ise Thomas Lickona’nın eserinden sundukları ve bizim de çok hoşumuza giden bir tanım bulunmaktadır. Buna göre ‘‘Karakter eğitiminin, öğrencilerin iyiye bilmelerini, iyiye arzulamalarını ve iyiye yapmalarını sağlamak amacıyla yapılan kasıtlı uygulamalar olarak genel bir tanımlı yapılabilir’’²¹ Nitekim Hucūrāt Sūresi de Kur’ān’ı eğitimi benimsemek ve şahsiyetine değer olarak kazandırmak isteyenler için, müminlerin karakterini anlatan muazzam bir sūre olarak karşımıza çıkmakta. Bu sebeple karakter eğitimi ile giriş yapmayı uygun bulduk.

¹⁹ EKşİ v.d., a.g.e., s.35; anılan eserde (*Karakter Eğitimi el kitabı*) verilen kaynakların bazılarının sayfaları verilmemesi hasebiyle, araştırmamızın ana kaynaklarına inmeden, yazarın verdiği bilgileri aktarıp, kaynakların isimlerini vermekle yetineceğiz, diğer bir kısımda ise yine anılan kaynakların yabancı dilde olması itibariyle ulaşılması bizim açımızdan zor olduğu ve bu kaynakları inceleme imkanı bulamadığımız için bunları da zikretmekle yetineceğiz: ARTHUR J., ‘‘Traditional approaches to character education in britain and america’’, NUCCI L. P., NARVAEZ D., *Handbook of Moral and character education*, London ve New York 2008, s.80-99; LICKONA T., *Educating for Character: How schools can teach respect and responsibility*, New York: Battam 1991 (Bu kitabın farklı bir baskısını kaynakımızda zikrettik, fakat mezkur baskısını incelem imkanı bulamadığımız için, *Karakter Eğitimi el kitabı*’nda geen baskısını da burada zikretme ihtiyacı hissettik); NUCCI L.P., ‘‘Challenging conventional wisdom about morality: The domain approach to values education, NUCCI L.P., *Moral development and character education*, Berkeley 1989, s. 183-203 (alıntı EKşİ v.d. a.g.e., s.35).

²⁰ RYAN K., BOHLİN K., *Building character in schools practical ways to bring moral instruction to life*, San Francisco 1999, s. 6-9 (alıntı EKşİ v.d. a.g.e., s.35.).

²¹ LICKONA, a.g.e. (alıntı EKşİ v.d. a.g.e., s.37).

II. Hucûrat Sûresi'ne Şahsiyet Terbiyesi yönüyle bir

Bakış

A. Hucûrat Sûresi'nin içeriği

Yüce Kur'an-ı Kerim'in 114 sûre ihtiva ettiği hepimizce bilinen bir olgudur. Bununla birlikte her sûrenin ismini bizzat kendi içeriğinden (gerek konu itibariyle, gerekse içinde geçen bir kelimedenden) aldığı aşikârdır.²² Ne var ki Kur'an-ı Kerim'de her sûre sadece belirli bir konuyu ele almamakla birlikte konu konu da ayrılmamıştır.²³

Tüm bunlara rağmen, diyebiliriz ki tez konumuzun odak noktası olan Hucûrat Sûresi biraz geniş çapta da olsa ister âdâb-ı muaşeret, ister şahsiyet terbiyesi veya karakter eğitimi diyelim, konularını ele almaktadır. Bu sebepledir ki biz de mezkûr sureyi bu çerçevede ele alma gayretinde bulunduk.

İslamiyet'te insan eşref-i mahlûkat olarak tanımlanmış ve buna uygun donanımla yaratılmıştır, onun etrafındaki tüm güzellikler de onun için yaratılmıştır. Dolayısıyla tüm insanlar ırk, renk, cinsiyet ve ekonomik sınıflandırmaya bakılmaksızın eşittir. Bununla birlikte her insanın bir haysiyeti, temel hak ve özgürlükleri vardır. İşte Hucûrat Sûresi bize aynı zamanda bu temel hak ve

²² "KUR'AN'IN İÇ DÜZENİ"- "Sûre", "Mehmet Ünal", *Tefsir El Kitabı*, edit. KOÇ Mehmet Akif, Ankara 2012, s. 111.

²³ EL-HULÎ Emîn, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, terc. GÜNGÖR Mevlüt, Ankara 2001, s. 78-79.

özgürlüklerin neler olduğunu ve nasıl korunacağını ve bunların nasıl koruma altına alınacağını anlatmaktadır.²⁴

Mevdudi Hucûrat Sûresi'nin ana konusunu "Müslümanlara iman sahiplerinin adına ve şanına layık olan edep ve terbiyenin öğretilmesidir"²⁵ şeklinde özetlemektedir.

Hucûrat Sûresi'ni defalarca okuyup ayetlerini bir bütün halinde ele almaya çalıştığımızda, şöyle bir sınıflandırmaya gittik: Allah, Peygamber ve mümin birey ilişkisinde ahlak, Bireysel hayatta ahlak, içtimai hayatta ahlak, İmani ahlak.²⁶ İlk sınıflandırma Hz. Peygamber'e karşı davranış ve tutumlarımızla alakalı olup, onun yanında saygılı ve edepli davranmamız gerektiği, sözlerine itibar etmemiz gerektiği (nitekim kendisinin hevedan konuşmadığı âyetle sabittir)²⁷ onu rahatsız etmememiz gerektiği, zira onun da bir özel hayatının bulunduğu gibi hususları Hucûrat Sûresi'nin 1-5 çıkartabiliriz. İkinci sınıflandırmamız ise bireysel hayatta ahlakı içermektedir ve söz konusu ayetler Hucûrat Sûresi'nin 11. Ve 12. âyetleridir. Söz konusu âyetlerde kimseyi küçümseyip alay etmemek, lakap takmamak, su-i zanda bulunmamak, kusur araştırmamak, gıybet etmemek gibi bireysel ahlakı şekillendirici, güzel şahsiyeti tamamlayıcı davranış ve tutumlar hakkında bahs edilmektedir. Üçüncü sınıflandırmamızda İçtimai ahlakı ihtiva eden âyetleri ele aldık (6.-10., 13. Âyetler) Burada söz konusu ayetler özelde müminlerle alakalıdır, genel olarak ise tüm toplumu ilgilendiren ve sosyal refaha ulaştıracak olan, her duyduğuna

²⁴ DUMAN Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara 2008, III, 425.

²⁵ MEVDÛDÎ Ebu'l Al'â, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd, İstanbul 1991, IV, 431.

²⁶ bkz. GÜVEN Şahin, *Erdemli Toplumun İnşası*, İstanbul 2014, s. 6-7.

²⁷ bkz. NECM (53) / 3-4

inanmamak, müminleri uzlaştırmak, kardeşlik bilinci, gibi Müslümanların ahlaklarını şekillendirici ilkeler sunulmaktadır. Son olarak dördüncü sınıflandırmamız ise Hucûrat Sûresi'nin 14-18 ayetlerini kapsamaktadır. Buradaki âyetlerde ise iman ile teslimiyet arasındaki fark açıkça beyan edilip, imanın Allah'tan bir lütuf olup, iman etmekle Allah'a bir şey kazandırılmadığı, aksine imanla insanların kendilerinin refaha ulaştıkları bildirilmektedir.²⁸

B. Hucûrat Sûresi'nin nüzul sebebi

Hûcurat Sûresinin ayetlerinin farklı zamanlarda nazil olduğu bilinmektedir. Fakat farklı zamanlarda nazil olmasına rağmen içerik olarak birbirlerin yakın olan bu ayetler bir arada Hûcurat Sûresi'nde toplanmıştır.²⁹ Sûre Medenî sureler arasında zikredilmekle beraber, Abdullah ibn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Sûre'nin 13. ayeti Mekkîdir. Tahrim sûresinden önce, Mücadele sûresinden sonra olmak üzere Medine'de nazil olmuştur.³⁰

Bununla beraber Sûrenin ihtiva ettiği emir ve hükümlerin Medine'de nazil olduğunu iki veriden daha iyi anlayabiliriz:

- a) 4. Ayet'in nüzûl sebebi hakkında müfessirler tarafından ‘‘Temim kabilesinden gelen heyetin, Peygamberimizin mübarek hanımlarının

²⁸ Buradaki ayrımı, ilk etapta bazı âyetleri farklı kısımlarda kategorize ederek, kendimiz yapmıştık. Sonrasında ise Şahin Güven'in, *Erdemli Toplumun İnşası* adlı kitabındaki sınıflandırmayla karşılaştırınca, Şahin beyin ayrımının daha isabetli olduğuna kanaat getirerek, onun ayrımını benimsedik; bkz. GÜVEN, a.g.e., s. 6-7.

²⁹ MEVDÛDÎ, a.g.e., V, 431.

³⁰ KARAMAN Hayreddin, ÇAĞIRICI MUSTAFA, KAFİ DÖNMEZ İbrahim, GÜMÜŞ Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2008, V, 84.

bulunduğu odaların arkasından Peygamberimizi yüksek sesle çağırmaları üzerine nâzil olmuştur” denmektedir. Söz konusu heyetin Medine’ye gelişi tarih kitaplarında hicrî 9. Sene olarak kaydedilmektedir.³¹

- b) 6. Ayet’in nüzul sebebi hakkında ise bir çok rivayetten Velid b. Ukbe’nin Hz. Peygamber tarafından Mustalikoğulları’na, zekat toplamak için gönderildiği anlaşılmaktadır.³² Velid b. Ukbe’nin ise Mekke’nin fethi esnasında Müslüman olduğu bilinmektedir.³³

C. Hucûrat Sûresi’nin Genel Yapısı

Kur’an-ı Kerim’deki sûreler uzunluklarına göre dörde ayrılmaktadırlar:

- a) ‘‘es-Seb’u’t-Tıvâl’’: Kur’an-ı Kerim’in sûresi olan Bakara ile dahil olmak üzere ondan sonraki gelen 6 sûre dahil, toplam 7 sûre bu sınıflandırmaya girmektedir.
- b) ‘‘el-Miûn’’: bu şekilde isimlendirilen sûrelerin ayetleri ya yüzden fazla veya buna yakın ayet sayısı
- c) ‘‘Mesanî’’: ayetleri yüzden az olan sûrelere verilen addır.

³¹ AYDÜZ Davut, *Âdab-ı Muâşeret’i Öğreten Hucurât Sûresi Tefsîri*, İstanbul 2015, 19; KÖKSAL Mustafa Asım, *Hz. Muhammed (a.s.) ve İslamiyet*, İstanbul 1979, IX, 22-31.

³² İBN SA’D Ebu Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Meni’ ez-Zührî, *et-Tabakatu’l-Kubra*, Beyrut, II, 161.

³³ AYDÜZ, a.g.e., s. 19; EZ-ZEHEBÎ Şemsu’d-dîn Muhammed b. Ahmed b Osman, *Siyeru A’lami’n-Nubela*, Cidde 1411/1991, I, 291.

d) ‘‘el-Mufasssal’’: kısa ve fasılaları besmele ile ayrılan sûreler bu şekilde isimlendirilmektedir.³⁴

Ayrıca Mufasssal olan sûreler kendi aralarında yine: Tivâl-ı Mufasssal, Evsât-ı Mufasssal, Kısâr-ı Mufasssal olmak üzere üç kısma ayrılmaktadırlar.

1. Tivâl-ı Mufasssal: Hucûrat - Burûc
2. Evsât-ı Mufasssal: Târik - Beyyine
3. Kısâr-ı Mufasssal: Zilzâl - Nas³⁵

Buna göre Hucûrât Sûresi genelde Mufasssal Sûrelerin, özelde ise Tivâl-ı Mufasssal Sûrelerin ilkidir.³⁶

Hucûrat Sûresi 18 ayet, 343 kelime, 1476 harf ihtiva etmektedir. ن ve م harfleri Sûre’nin fasılalarıdır.³⁷ Hz. Ebubekir’in cem ettirmiş olduğu elimizdeki mevcut Mushaflara göre 49., Hz. Osman’ın kendi mushafındaki sıralamaya göre ise 106. Sûre.³⁸

‘‘Hucûrât’’ kelimesi Arapçada ‘‘odalar’’ manasına gelmekte olup, Hucûrat Sûresi’nin 4. ayetinde geçmektedir. Dolayısıyla sûre ismini Hz. Peygamber’in 9 odadan oluşan evi manasına gelen ve 4. Ayetinde geçen Hucûrât kelimesinden almış bulunmaktadır.³⁹

³⁴ AYDÜZ, a.g.e., s. 23; CERRAHOĞLU İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 2003, s. 58.

³⁵ AYDÜZ, .g.e., s. 23.

³⁶ DOĞAN Lütfi, *Fatiha ve Hucurât Surelerinin Meal ve Tefsiri*, Ankara 2011, s. 35.

³⁷ ELMALILI Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad., VII, 201.

³⁸ DUMAN Zeki, *Beyânu’l-Hak*, Ankara 2008, III, 425.

³⁹ KARAMAN, V, 84.

III. Hucûrat Sûresi'nde Şahsiyet ile alakalı Konular

A. Allah, Peygamber ve mümin birey ilişkisinde ahlâk

1. Allah ve Rasûlünün önüne geçmemek

Hucûrât Sûresi 1. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ {الحجرات/1}

1. *Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun.*

Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a ve Peygamberine karşı edep tâlimi öğretilen yerlerden bir tanesi Hucûrât Sûresinin ilk beş âyetidir. Hucûrât Sûresi'nin ilk âyetinin sebep-i nüzulü hakkında ise bir kaç rivayet bulunmaktadır, bunları âyetin delalet ettiği manaları daha iyi anlayabilmek adına sıralayacak olursak:

1. Abdullah b. Zübeyr'den gelen bir rivayete göre Rasulullah'a Beni Temim kabilesinden bir heyet gelir, o sırada yanlarında bulunan Hz. Ebubekir, Rasulullah'a, Ka'ka b. Mabed'i emir yap der, Hz. Ömer ise Akra b. Habis'i emir yap der. Bunun üzerine Hz. Ebubekir: "Sırf bana muhalefet etmek istedin" diye cevap verir. Hz. Ömer ise "Hayır sana muhalefet etmek istemedim" der ve münakaşa ettikleri için sesleri yükselir. Bu sebeple "*Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin.*" ayeti nazil olur.

Buharî'nin ve başka müfessirlerin rivayetlerine göre bu sözlü çatışma aslen Hucurat suresinin 2. ayetinin nüzulüne sebep olmuştur.⁴⁰

2. Diğer bir rivayet ise Kurban Bayramı günü bir takım kimseler Hz. Peygamber'den önce kurban kesmişler, Rasûlullah'ta kurbanlarını iade etmelerini istemiş, bunun üzerine mevzubahis âyet nazil olmuş.⁴¹

Bir diğer anlatım ise Kurban Bayramı günü bir adam Bayram Namazından önce kurban kesmiş, bu olayın ardından da âyet-i kerime nazil olmuş.⁴²

3. Bir diğer rivayete göre, bazı kimseler oruç ayı girmeden, oruç ayını karşılamak adına, Hz. Peygamber'den önce oruç tutmaya başladılar ve bunun üzerine Hucûrât Sûresi'nin 1. âyeti nazil oldu.⁴³

4. Hz. Peygamber ahabtan 24 veya 27 kişiyi Amiroğullarına (‘seriyye veya muallim olarak’) gönderdi. Amiroğulları ise kurtulan 3 kişi haricinde diğerlerini katletti. Bu kurtulan üç kişi yolda Süleym oğullarından iki kişiyle karşılaştılar ve kimlerden olduklarını sordular. Amiroğulları Süleymoğullarından daha güçlü olmaları hasebiyle, bu iki kişi Süleymlilerden olduklarını gizleyip Amir oğullarındanız dediler. Kurtulan üç kişi Süleymoğullarından olan iki kişiyi, Amiroğullarından zannederek öldürdüler. Medine'ye varıp Hz. Peygamber'e durumu anlattıklarında Hz. Peygamber: ‘‘Ne kötü yaptınız, onlar Süleym oğullarındandı’’ veya ‘‘Onlar bizimle

⁴⁰ ÇETİNER, a.g.e., II, 817; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 226; EL-BUHARÎ Ebî Abdullah Muhammed b. İsmâil, *El-Camiu's-Sahîh*, Beyrut-Lübnan 1400-1980, Sûretu'l-Hucûrât 49/2, Hadis No: 4847, III, 295.

⁴¹ ÇETİNER, a.g.e., II, 817; bkz. ES-SUYÛTÎ Celaleddîn, *Lubabu'n-Nukul fî Esbabî'n-Nuzûl*, Beyrut 1415/1994, s. 202.

⁴² ÇETİNER, a.g.e., II, 817; bkz. ES-SUYÛTÎ, a.g.e., 202; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XIV, 227.

⁴³ ÇETİNER, a.g.e., II, 818; ES-SUYÛTÎ, a.g.e., s. 202.

aralarında antlaşma olan bir kavimdendiler’’ diye izah etti. Sonrasında ise Süleym oğullarından bir hey’et gelip antlaşmalı oldukları halde kendilerinden iki kişiyi öldürdüklerini ve bunların diyetlerini istediklerini beyan ettiler. Hz. Peygamber diyet olarak yüz deve verdi. Âyet-i Kerîme ise bu olay hakkında indirildi. ⁴⁴

5. Bazıları ‘‘keşke benim hakkımda şöyle bir vahiy inse’’ diyorlardı, bunun üzerine söz konusu âyet indi.⁴⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا (Ey iman edenler!), Ey Allah’ın birliğini ve Hz. Muhammed (a.s.)’ın nübüvvetini doğrulayan, tasdikleyenler,⁴⁶ sözün önemine binaen dikkatlice dinleyin!⁴⁷ لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ (Allah’ın ve Resûlünün önüne geçmeyin.) dinî veya harp işlerinizde, Rasûlullah’ı beklemeden, bir uygulamada bulunmakta, düşüncenizi fiile geçirmekte acele etmeyin. Abdullah ibn Abbas’tan rivayetle: Kur’an ve Sünnete rağmen bir söz veya fiilde bulunmayın.⁴⁸ Bütün işlerde Allah Rasûlüne tâbi olun.⁴⁹ Allah ve Rasûlünün önünde ‘‘öne geçme’’ denilebilecek hiçbir fiili yapmayın, onlara rağmen veya onların önünde herhangi bir emri veya kendinizi öncelemeyin.⁵⁰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.) Allah ve Rasûlünün size izin vermediği bir konuda konuşmaktan veya iş

⁴⁴ ÇETİNER, a.g.e., II, 818; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 226-227;

⁴⁵ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 227; bkz. İBN KESÎR, *Hadislerle Kur’an’ı Kerîm Tefsiri*, çev. KARLIĞA Bekir, XIII, 7396; ES-SUYÛTÎ, a.g.e., s. 202.

⁴⁶ ET-TABERÎ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Camîu’l-Beyan A’n Te’vîl-i Ayi’l-Kurân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Kahire 2001, C. 21, 335.

⁴⁷ ELMALILI, a.g.e., VII, 204.

⁴⁸ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 335.

⁴⁹ İBN KESÎR, a.g.e., XIII, 7396.

⁵⁰ ELMALILI, a.g.e., VII, 204.

yapmaktan, çekinin, nitekim bilin ki Allah'a hiç bir şey gizli kalmaz, dolayısıyla yapacağınız işlerde Allah'tan korkun.⁵¹

Söz konusu âyetin İbn Kesir'in tefsirindeki bir örnekle daha iyi açıklığa kavuşacağı kanaatindeyiz. İbn Kesir "*Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin*" ibaresini, Muaz b. Cebel'in Yemen'e tayin edilince Rasulullah ve kendisi arasında geçen konuşmayla izah eder. Rivayete göre Rasulullah "Ey Muaz! Orada (Yemen'de) ne ile hüküm vereceksin?" diye sorar, Muaz "Allah'ın kitabıyla" diye cevap verir. "Onda bulamazsan" diye sorar Rasulullah, "Allah'ın elçisinin sünnetiyle" der Muaz, "Onda da bulamazsan" diye sorar Rasulullah, Muaz "Kendi içtihadımla" şeklinde cevap verir. Bu cevaba Rasulullah çok sevinir ve "Peygamber'in elçisine, Peygamber'in sevdiği yolu benimseten Allah'a hamd olsun" der. Nitekim İbn Kesir, "şayet Muaz b. Cebel Kelamullah ve Rasulullah'ın sünnetinden önce kendi içtihadını zikredecek olsaydı, Allah ve Rasûlünün önüne geçmiş olurdu" der.⁵² Müslümanların dini ve dünyevi işlerinde, ilk etapta Allah ve Rasûlünün nass ve hadis-i şeriflerine başvurmadan, kendi başına hareket etmeleri doğru görünmemektedir. Zira bilmeden yapılan hareketlerin dini hassasiyetlere uymama ihtimali bulunmaktadır.⁵³ Şu ana kadar âyetteki "Allah ve Rasûlünün önüne geçmemek" ibaresinden hareketle açıklamada bulunduk. Fakat Kur'an yolu müellifleri ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından yapılan diğer bir yorum şu şekildedir: Allah ve Rasûlünün önüne hem geçmemek hem de geçirmemek". "Allah ve Rasûlünün önüne geçmemek", Abdullah b. Abbas'ın da ifade ettiği gibi (bkz. önceki paragraflar) Kur'an ve Sünnete

⁵¹ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 337-338.

⁵² İBN KESİR, a.g.e., XIII, 7396.

⁵³ ET-TABERÎ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Taberî Tefsiri*, çev. KARAKAYA Hasan, AYTEKİN Kerim, İstanbul 2012, VII, 497.

rağmen veya aykırı bir şey söylememek manasına gelmektedir. ‘‘Allah ve Rasûlünün önüne geçirmemek’’ten kasıt ise Kur’an ve Sünnetin yerine başka birinin sözünü veya görüşünü, irade veya rızasını koymamak, önceliği Allah’a ve Rasûlüne bir başka ifadeyle Kur’an ve Sünnete vermek demektir.⁵⁴

2. Sesini Allah Rasûlünün sesinin üstüne yükseltmemek

Hucûrât Sûresi 2. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ {الحجرات/2}

1. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin.

Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.

Hucûrât Sûresi'nin ilk ayetinde Allah ve Rasûlünün önüne geçmeme, bir başka ifadeyle Kur'an ve Sünnet'e rağmen davranışlarda bulunmamaya dair ikaz mevcut idi. Hucûrât Sûresi'nin 2. âyetinde ise daha hafif fakat bir o kadar yakışıksız ve kaba olan iki kusura daha işaret edilmekte.⁵⁵

Rivayete göre bu ayetin nüzûl sebebi Temimoğullarının Medine'ye gelişlerine tekabül etmektedir. Temimoğullarından bir heyet Hz. Peygamber'e gelip Müslüman olurlar. Gitmeden önce heyet içerisinde emir tayin edilirken Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer farklı kişilerin emir olmasını isterler. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer'e sırf kendisine muhalefet etmek istediğini söyleyerek çıkışır, Ömer bunu reddetse de

⁵⁴ KARAMAN, a.g.e., V, 86-87; bkz. ELMALILI, a.g.e., VII, 204.

⁵⁵ KARAMAN vd., a.g.e., V, 87.

aralarında bir tartışma yaşanır ve Rasûlün yanında seslerini yükseltmiş olurlar.⁵⁶

Bunun üzerine ‘Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin...’ ayeti nazil olur:⁵⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا (Ey iman edenler!), ey Allah’ı ve Rasûlünü tasdik edenler⁵⁸,

تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ (Seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin.)

O konuşurken, siz de konuşursanız, onun sesinin ulaştığı sınırı aşmamaya dikkat edin. Konuşurken seslerin birbirine karışmasıyla onun konuşmasını gölgelemeyin.

Açıkça onun üstünlüğünü ve önderliğini belli edin⁵⁹ veya Hz. Peygamber yanında başkalarıyla konuşurken, sesiniz onun sesini bastırmasın, o derece yüksek bir sesle konuşmayın. Müfessir Fahreddin er-Razi çok konuşmayı da (zira biri konuşuyorsa diğeri susuyor demektir), ‘sesini Peygamber’in sesinin üstüne çıkarma’ manasında yorumlamıştır.⁶⁰

(Birbirinize bağırdığınız gibi, وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ (Birbirinize yüksek sesle konuşma, 2. Adıyla

⁵⁶ ÇETİNER, a.g.e., II, 818-819; bkz. EL-BUHARÎ, a.g.e., Sûretu’l-Hucûrât 49/1, Hadis No: 4845, III, 295.

⁵⁷ ET-TABERÎ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Camîu’l-Beyan A’n Te’vîl-i Ayî’l-Kurân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Kahire 2001, C. 21, 342; bkz. İBN KESÎR, *Hadislerle Kur’an’ı Kerîm Tefsiri*, çev. KARLIĞA Bekir, XIII, 7396-7397. ÇETİNER Bedrettin, *Fatiha’dan Nas’a Esbâb-ı Nüzûl Kur’an Âyetlerinin İnîş Sebepleri*, İstanbul 1986, II, 818-819; Metin içerisinde zikretmek istemediğimiz fakat gözümüze çarpan iki rivayet daha bulunmaktadır (zira metin içerisinde zikrettiğimiz sebebi nüzul bir çok tefsirlerde zikredilmekle beraber, burada anacağımız rivayetleri sadece bir tefsir kaynağından bulmamız hasebiyle rivayetleri dipnot olarak vermeyi uygun gördük): 1. El-Mehdevî’den kaydedildiğine göre Hz. Ali’nin anlatımıyla Hz. Ali, Cafer ve Zeyd b. Harise, Zeyd’in, Hamza’nın kızını Mekke’den getirmesi hakkında tartışırken “sesinizi Peygamber’in sesinden fazla yükseltmeyin” ayeti nazil olmuştur. 2. Temimlilerle hatib ve şairlerin birbirleriyle atışmalarından sonra, Temimliler “hatibleri bizimkilerden daha hatib, şairleri bizimkilerden daha şair” derler ve seslerini yükseltirler, bunun üzerine, söz konusu ayet nazil olmuştur. EL-KURTUBÎ Muhammed bin Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, çev. ERYARSOY M. Beşir, İstanbul 2002, XVI, 230-232.

⁵⁸ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 338.

⁵⁹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 233-234.

⁶⁰ KARAMAN vd., a.g.e., V, 87.

sanıyla seslenme, 3. ‘‘Sen’’li, ‘‘ben’’li ifadelerle konuşma, laubali davranma⁶¹ manalarına gelmektedir. Bir başka ifadeyle sıradan bir kimseyle konuşuyormuş gibi konuşmayın,⁶² Hz. Peygamber’in yanında sadece ses tonunuza ve uslûbunuza dikkat etmeyin, aynı zamanda kendisine ‘‘Ya Muhammed, Ya Ebu’l-Kâsım’’ demek yerine, ‘‘Ya Rasûlallah, Ya Nebiyyallah’’ şeklinde, yumuşak sözle hitap edin.⁶³ Onun risalet, nübüvvet makamını, küçük düşürecek tavır ve davranışlarda bulunmayın.⁶⁴ Hucûrât Sûresi’nin 2. âyeti, Dehhak’a göre Nûr Sûresinin 63. âyetindeki gibidir, nitekim orada da ‘‘Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın(...)’’ buyurulmaktadır. Yüce Allah Peygamber’i kendi aralarında arkadaşlarını çağırdıkları gibi çağırmamalarını, bunun aksine ona yüceltici ve şereflendirici sözlerle hitap etmelerini, onu çağırdıkları zaman nübüvvet ismiyle çağırmalarını emretmektedir,⁶⁵ ayrıca kendisine sekinet, ağırbaşlılık ve tazimle hitap edilmesi gerekmektedir.⁶⁶ *أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ* ((...))*yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.*) burada ise birkaç ihtimal söz konusudur 1. Başkalarının hakkına girme meselesinde, ahiret gününde, günahlardan azledilebilmek için sevaplarından diğer kişiye aktarma söz konusudur. 2. Hz. Peygamber’e saygı duymayıp, saygısızlık yapan ve onu örnek almayan kişinin zamanla dini duyguları körleşip zamanla iman ile inkâr arasında ayırım yapmayacak dereceye varıp, inkâr meydana gelirse, ameller boşa gitmiş olur. Zira iman olmadan, insan için kurtuluşa

⁶¹ DUMAN, a.g.e., III, 429.

⁶² KARAMAN vd., a.g.e., V, 87.

⁶³ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 338.

⁶⁴ DUMAN, a.g.e., C. III, 429.

⁶⁵ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 339.

⁶⁶ İBN KEŞÎR, a.g.e. XIII, 7400.

yoktur.⁶⁷ 3. “Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın” emri, Hz. Peygamber'in öfkelenme ihtimaline binaendir. Hz. Peygamber öfkelendiği taktirde, Allah Teâla'da öfkelenir ve siz farkına varmadan Allah amellerinizi siler. Nitekim bir hadis-i şerifte: “Kişi önem vermeksizin Allah'ın hoşnutluğunu gerektiren bir kelime konuşur da bu kelime yüzünden ona cennet yazılır. Yine kişi farkına varmaksızın Allah'ı öfkelendiren bir kelime konuşur da bu yüzden cehennemde göklerle yer arası kadar uzaklığa düşer.” buyrulmaktadır.⁶⁸

Katade'den aktarılan bilgiye göre, söz konusu olan âyet nazil olmadan önce Hz. Peygamber'in yanındakiler, kendisinin yanında seslerini yükseltip, sözlerini sesli ifade ederlermiş. Ayrıca İslamiyet öncesi Araplar ses tonunu ayarlama gibi inceliklere çok da dikkat etmezlermiş.⁶⁹ Fakat âyet vahyedildikten sonra bu davranıştan nehyedildiler.⁷⁰

Mevzubahis olan âyet ilk bakışta, Hz. Peygamber'in zamanına has bir ayet, emir ve uyarı olarak algılanabilir. Fakat Âyet-ı kerime bundan çok daha fazlasını ihtiva etmektedir. Bir kısım âlimlerimiz, Hz. Peygamber'e hayatta iken gösterilen hürmetin aynı şekilde devam ettirilmesini, dolayısıyla onun hadis-i şerifleri okunduğunda, aynı hürmeti o sözler söylenirken de gösterilmesi gerektiğini, kişinin sesinin okuyucunun sesini bastırmaması gerektiğini, aksi taktirde mekruh bir fiil

⁶⁷ KARAMAN vd., a.g.e., V, 87.

⁶⁸ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7400.

⁶⁹ KARAMAN vd., a.g.e., V, 87.

⁷⁰ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 339.

işlenmiş olacağı kanaatindedirler.⁷¹ Aynı şekilde bazı âlimlerimiz Hz. Peygamber'in kabrinin, yanında da sesimizi fazla yükseltmenin mekruh olacağı kanaatindedirler.⁷²

Sesini saygıdeğer ve hürmete layık bir zat-ı muhterem'in yanında yükseltmek ve onun sesini bastıracak şekilde konuşmak tüm medeni toplumlarda saygısızlık olarak addedilmektedir. Aynı şekilde gerekmediği yer, zaman ve mekânda sesini gereksizce ve haddinden fazla yükseltmenin âdâb-ı muaşerete aykırı olduğu da aşîkârdır. Bununla birlikte her yönüyle İnsanlığın efendisi, ahlak ve adaletin timsali olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında sesini yükseltmek ve onun konuşmalarını bastırmak, her bakımdan ona hürmetsizlik ve saygısızlıktır.⁷³ Özelde ve önem bakımından en yüksekte Hz. Peygamber'e inen bu ayet, vefatından yüzlerce yıl geçmiş olsa da ona karşı hürmeti, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, devam ettirmemiz gerektiğini bize beyan etmektedir. Umumda ise gerek Peygamber'in varisleri olan âlim ve bilginlerimize, gerekse muhterem, hürmet ve saygıya layık diğer zatlara, güngörmüş ve geçirmiş olan, sırf yaşanmışlık hürmetine dahi, büyüklerimize ve yaşlılarımıza karşı bürünmemiz gereken bir adap örtüsünün gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bununla birlikte eşref-i mahlukat olan insanın bizzat kendisi saygıya layık bir valıktır. Dolayısıyla tüm insanlara gerektiği şekilde hak ettiği saygıyı ve hürmeti göstermek toplum içerisinde şahsın bir görevi olduğu düşüncesindeyiz. Zira edep ve ahlak insana yakışan en güzel süstür.

⁷¹ MEVDUDÎ Ebu'l Al'â, *Tefhîmu'l Kur'an*, çev. KAYANÎ Muhammed Han, KARACA Yusuf, ŞİŞMAN Nazife, BOSNALI İsmail, ÜNAL Ali, AKTAŞ Hamdi, İstanbul 1987, V, 405; bkz. EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 234.

⁷² İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7400; bkz. EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 234.

⁷³ DUMAN, a.g.e., III, 429.

Örneğin edep ve saygı çerçevesinde konuşmak, bir büyük girdiğinde ayağa kalkmak, bacak bacak üstüne atmamak gibi güzel hasletler, İslam ile içiçe girmiş kültürümüze aittir. Günümüzde bu gibi hasletler kaybolmaya yüz tutsada hala varlığını koruduğu bölgeler mevcuttur. Filhakika söz konusu âyeti, tüm Müslümanlarla, özellikle de kendinden büyük hürmete ve saygıya layık zatlarla, arkadaşlarımızla konuştuğumuz gibi konuşmamamız gerektiği şeklinde de algılayabiliriz.⁷⁴ Ayrıca bir şahsa uzaktan ve arkasından seslenmenin de uygun olmayacağı, yakın mesafeye geldikten sonra seslenmenin uygun olacağı, saygıdeğer bir şahsı arkasından yüksek sesle çağırmanın kendisinin meslek ve haysiyetine saygısızlık, bundan da öte İslam'ın nezaket kurallarına aykırı olacağı âyet ve hadislerle dayandırılarak bunlardan çıkarılacak bir edebi kaide olarak zikredilmektedir.⁷⁵

Hucûrât Sûresinin ilk ayetindeki hitap Rasûle olması hasebiyle Rasûlullah'ın görevlerini sayacak olursak bunların arasında devlet başkanlığını da saymamız yerinde olacaktır. Ayetin Medine'de nazil olmuş olması, Hz. Peygamber'in o dönemde devlet başkanı olmasına delalet etmektedir. Bu sebeptendir ki ayette takınılması gereken edep ve ahlak Hz. Peygamber, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, büyüklerimiz, bilginlerimiz ve bununla birlikte salâhiyetli devlet başkanlarıdır.

Bununla birlikte davranışlarımızda edebe ve saygıya riayetsizlik durumunda karşımızdaki kişiyi incitme ihtimalimiz çok büyük bir olasılıktır. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin de dediği gibi: "Ya kırdığın gönlü Allah seviyorsa? Bilemezsin, bilseydin ödün kopardı. Dokunamazdın."

⁷⁴ DUMAN Zeki, *Kur'an-ı Kerîm'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları*, İstanbul 2011, s. 44.

⁷⁵ DUMAN, a.g.e., s. 46.

Hucûrât Sûresi 3. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ
{الحجرات/3}

2. *Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.*

Bir önceki âyette Hz. Peygamber ile nasıl konuşulacağı hususunda âdâb ve erkân terbiyesi öğretilirken, bu başlıkta anılan âyette bu terbiye çizgilerine uyanlara bir mükâfat ve belki mükâfattan daha da güzel olan övgü vardır.⁷⁶ Âyetin içeriğinin Hucûrât Sûresi'nin 2. Âyeti ile ilintili olduğu gibi, nûzûl sebebi de aynı âyet ile ilintili bulunmaktadır:

1. Sabit b. Kays ‘‘Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin...’’⁷⁷ âyetinin, kendisinin sesinin yüksek tonda olduğu için, kendisi hakkında indiği ihtimalini düşünerek çok üzülür. Durum Hz. Peygamber’e iletilir Hz. Peygamber Sabit’i çağırır. Karşısına geldiğinde Rasûlullah ‘‘Ey Sâbit, seni ağlatan nedir?’’ diye sorar, Sâbit ‘‘Ben gür sesliyim. Bu yüzden ‘‘Seslerinizi Peygamber’in sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırdığınız gibi O Peygamber’e bağırmanın’’ âyetinin benim hakkımda nazil olmuş olmasından korkuyorum’’ der, Hz. Peygamber ise ‘‘Övülmüş olarak yaşamak, şehid olarak ölmek ve cennete girmek istemez

⁷⁶ GÜVEN Şahin, *Erdemli Toplumun İnşası*, İstanbul 2014, s. 133.

⁷⁷ HUCÛRÂT (49) / 2.

misin?’’ buyurur. Sabit ardından şöyle der: ‘‘Allah ve Rasûlü’nün müjdesinden hoşnut olarak bir daha asla sesimi Allah’ın ve Rasûlü’nün sesinden yüksek çıkarmadım ve işte bunun üzerine Allah Teâlâ, Hucûrât Sûresinin 3., âyetini indirdi.⁷⁸

2. Hz. Ebubekir Hucûrât Sûresinin 2. âyeti nazil olduktan sonra sesini Hz. Peygamber’e karşı sadece bir sırdaşın sesini yükselttiği kadar yükseltir ve çok alçak bir sesle konuşur, bunun üzerine söz konusu âyet nazil olur:⁷⁹

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (Allah’ın elçisinin huzurunda seslerini kısarak), bir önceki âyetteki ikaza binaen⁸⁰ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى (şüphesiz Allah’ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir), ‘‘takva için halis kıldığı(...) özel olarak seçtiği, kötülüklerden arındırıp, kalplerine Allah korkusunu ve takvasını yerleştirdiği’’⁸¹ ‘‘takvalarını tecrübe ile ortaya’’ çıkardığı⁸² kimselerdir. Mücahid’den rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Ömer’e ‘günaha arzu duyup onu işlemeyenin mi, yoksa istek duymayıp da işlemeyenin mi daha erdemli olacağı’ şeklinde soru yöneltirler. Hz. Ömer ise istek duyupta işlemeyenin ‘‘Allah’ın gönüllerini takva ile imtihan ettiği kimseler’’⁸³ olduğunu söyler. لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ (Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır), Sûrenin 2. âyetine uyarak Allah’ın

⁷⁸ ÇETİNER, a.g.e., II, 819-820; bkz. ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 340; ES-SUYÛTÎ, a.g.e., s. 202-203.

⁷⁹ ÇETİNER, a.g.e., II, 819; bkz. EL-VÂHIDÎ en-Nisabûrî Ebi’l-Hasen Alî b. Ahmed, Esbabu’n-Nuzûl, Dimeşk-Beyrut 1413/1993, s. 318; Kurtubî’nin tefsirinde buna benzer bir rivayet Hz. Ömer hakkında da geçer; bkz. EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 236.

⁸⁰ ET-TABERÎ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Taberî Tefsiri*, çev. KARAKAYA Hasan, AYTEKİN Kerim, İstanbul 2012, VII, 500.

⁸¹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 236.

⁸² ELMALILI, a.g.e., VII, 208.

⁸³ İBN KEŞİR, a.g.e. XIII, 7400; ayrıca bkz. HUCÛRÂT.

elçisinin yanında seslerini kisanlar sınavı başarıyla geçmiş ve afv ve büyük mükâfatı hak etmiş kimselerdir.⁸⁴

Ele aldığımız âyette dikkat çeken hususlardan bir tanesi, âyette üç tarafın bulunması: 1. İmtihan eden: Allah (c.c.) 2. İmtihan edilen 3. İmtihan konusu olan davranış ve davranışın muhatabı Hz. Muhammed (s.a.v.). İmtihan eden Yüce Allah erdemli kullarının içtenlikle itaat ve yönelişlerini görmekten, bunları diğer kullarına da göstermekten hoşnut olması hasebiyle onları imtihandan geçirip ardından büyük bir ecir ile mükâfatlandırmaktadır.⁸⁵ İmtihan edilen ise iman ve takvası ile imtihanı başarıyla geçip ödüllendirilmektedir. İmtihanın konusu olan davranış ve davranışın muhatabı olan Peygamber ise layık olduğu muameleyi sonunda görmektedir.

Şahsiyet Terbiyesi açısından dikkat çekici diğer bir husus ise, muhtapların süregelen ve İslam öncesi kültüre ait olan alışkanlıkları, ayrıca durumu idrak edememe söz konusu olmakla birlikte⁸⁶ (yukarıda da değindiğimiz gibi, ses tonunu ayarlama gibi inceliklere dikkat etmezlerdi) bunlardan sıyrılıp, ilahi terbiyeyle terbiye olmuş, ilahi edeple edeplenmişlerdir. Yüce Allah ise onları ödüllенmiştir, doğru davranışların ve imtihanların sonucu eğitim de ödülün de yeri olması gerektiğini çıkarabiliriz bu durumdan. Ayrıca Hucûrât Sûresi'nin 2. âyeti iner inmez Ashab uygulamaya geçmiştir. Zira bir şeyi hayata katmak ve bu şekilde hâllenmenin en kolay ve hızlı yolu onu direk hayatına geçirmektir. Böylece Ashab sadece yaptıklarının yanlış olduğunu bilmekle kalmamış, doğru uygulamayı anında pratiğe dökmüş ve kalıcı hale getirmişlerdir. Saygıdeğer Ahmet Nedim Serinsu hocamızın da

⁸⁴ ET-TABERÎ, VII, 500.

⁸⁵ DUMAN, a.g.e., III, 429.

⁸⁶ KARAMAN vd., a.g.e., V, 88.

söylediği gibi: ‘bir kekin bileşenlerini ve tarifini bilmek, o keki yapabilmek anlamına gelmiyor.’”

3. Özel Alana Saygı

Hucûrât Sûresi 4-5. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ {الحجرات/4}

4. (Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından bağırانların çoğu akli ermez kimselerdir.

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ {الحجرات/5}

5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Önceki âyetlerde Hz. Peygamber ile karşı karşıya iken ona karşı nasıl davranılması gerektiği, dolayısıyla onunla nasıl konuşulması gerektiği hususu vurgulanmakta idi. Burada bahis edilen konu Hz. Peygamber ile bizzat konuşmak değil ona seslenmek. Hatta vuku bulan olay veya olaylara binaen Hz. Peygamber evinde iken kendisine seslenmenin âdâbına değinilmektedir. Meydana gelen hadiseleri zikredecek olursak, âyetin nüzul sebepleri olarak şunlar zikredilmektedir:

1. Kendi aralarında konuşan bazı araplar birbirlerine: ‘‘Şu adama (Hz. Peygamber’i kastederek) gidelim. Eğer o bir peygamber ise insanların en mutlusu bizler oluruz. Yok eğer peygamber değil de krala onun kanatları altında geçiniriz’’ derler. Zeyd b. Erkam konuşulanları duyar ve Rasûlullah’a iletir.

Aradan çok geçmeden bu topluluk Hz. Peygamber'in odalarından birinin arkasına gelir ve "Ey Muhammed, Ey Muhammed" diye seslenirler. Hz. Muhammed (s.a.v.) ise "Ey Zeyd, Allah senin sözünü doğruladı, Allah senin sözünü doğruladı" buyurur.⁸⁷

2. Temimoğullarının elçilerinden oluşan bir heyet (70-80 civarı) Medine'ye gelip odasının arkasından "Ey Muhammed, yanımıza çık gel, bizim övgümüz süstür, yergimiz ise bir ayıp, bir lekedir." diyerek Hz. Peygamber'e seslenmişlerdir. Hz. Peygamber bu duruma üzülmüş ve yanlarına çıkmıştır. Onlar ise "Ey Muhammed, biz sana seninle karşılıklı olarak övünmek üzere geldik" demişlerdir, bu olay üzerine Hucûrât Sûresinin 4. âyeti nazil olmuştur. Akra İbn Hâbis'ten rivayet edildiğine göre "övgümüz süstür, yergimiz ise bir ayıp" diye seslenen bizzat kendisidir.⁸⁸

3. Diğer bir rivayet ise İbn Abbas'tan gelmektedir: Hz. Peygamber tarafından Anberoğullarına⁸⁹ bir seriyye gönderilir. Anberoğullarından bazıları esir edilir. Anberoğulları ise esirlerinin fidyelerini ödeyip kurtarmak için Medine'ye gelirler. O sırada kaylûle uykusunda olan Hz. Peygamber'i uyanana kadar "Ey Muhammed, yanımıza çık" şeklinde odasının arkasından çağırırlar.⁹⁰ Bu olay anılan âyetin iniş sebebi olarak zikredilmektedir:

⁸⁷ ÇETİNER, a.g.e., II, 820; bkz. ET-TABERÎ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Camîu'l-Beyan A'n Te'vîl-i Ayî'l-Kurân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2001, C. 21, 338; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 346; bkz. İBN KESİR, a.g.e. XIII, 7401-7402.

⁸⁸ ÇETİNER, a.g.e., II, 820-821; bkz. EL-VÂHIDÎ, a.g.e., 319; İBN KESİR, a.g.e. XIII, 7401; bkz. ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 346.

⁸⁹ Rivayete göre Anberoğulların, Temimoğullarının bir koludur, bir başka ifadeyle rivayetler örtüşmektedir bkz. ELMALILI, a.g.e., VII, 212.

⁹⁰ ÇETİNER, a.g.e., II, 822.

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ ((Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından
bağırانların(...)) ⁹¹ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (...)⁹² çoğu
aklı ermez kimselerdir) Allah'ın dininden cahil,⁹² 'dini öğrenmemiş, edep ve yol
bilmez kaba'⁹³ kimselerdir. وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ (Eğer onlar,
sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi
olurdu.) onu hakkıyla tazim etselerdi, gerek onlar için daha hayırlı, gerekse Hz.
Peygamber'in sorumluluklarını yerine getirmeye daha müsait olurdu.⁹⁴ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ (Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.) böylece tövbe ve kendisine
yönelmeye davet etmektedir.⁹⁵

Hiz. Peygamber'in sohbetlerine katılmış olup, onunla beraber hâllenen ve belirli
bir terbiyeden geçen kimseler, Hiz. Peygamber'in yoğun hayatını ve bu yoğun
hayatının içerisinde eşleriyle de ilgilenmesi gerektiğini bilmekteydiler. Buna
binaen bir maruzatları olduğunda veya görüşmek istediklerinde kendisini evinin
dışarısında beklerler ve dışarı çıkana kadar rahatsız etmezlerdi.⁹⁶ Kalmış ki Hiz.
Peygamber zaten bir takım kendiışleri için ayırdığı vaktinin dışında, vaktini
insanlarla birlikte geçirirdi.⁹⁷ Bunun haricinde Arabistan'ın etrafından gelen diğeri
bir kısım bedevi Araplar, bu gibi inceliklere dikkat etmeyip, Hiz. Peygamber'in
hanımlarının odalarının arkalarından, istirahatı ihtiyacının olup olmadığını

⁹¹ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 344.

⁹² ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 345.

⁹³ ELMALILI, a.g.e., VII, 212.

⁹⁴ ELMALILI, a.g.e., VII, 213.

⁹⁵ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7401.

⁹⁶ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 405.

⁹⁷ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 237.

düşünmeden, kendisine seslenirlerdi. Sürekli kendileriyle ilgilensin isterlerdi. Ashabtan bu gibi olaylarla alakalı birçok rivayet bulunmaktadır. Nitekim Rasûlullah, bu tarz olaylardan rahatsızlık duysa dahi, yumuşak tabiatı itibarıyla bunu dillendiremezdi. Fakat Allah Teâlâ bu duruma müdahale edip âyet ile birlikte edep, saygı kurallarını zikrederek adab-ı muâşeretini öğretti, medenî olmanın yolunu gösterdi.⁹⁸ Mevcut incelikleri ve nükteleri, eğitim ve anlayış seviyeleri yeterli olmadığı için, anlamamış olmaları, aynı zamanda bedevi kültüründen gelmeleri hasebiyle belki normal karşılanabilirdi. Tüm bunlara rağmen Yüce Allah iki önemli hususu bildirmektedir: 1. Söz konusu ayette, ayrıca Hucûrat Sûresinin başından beri, medeni bir toplumun dikkat etmesi ve benimsemesi gereken kurallar bulunmakta. Allah Teâlâ ise köylüsünden işçisine, bireyinden tüm topluma, tüm Müslümanların ve tüm insanlığın medenî olmasını istemesi hasebiyle, uyarı ve ikazda bulunmaktadır. 2. Tüm insanların en şereflişi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah Teâlâ nezdinde ki üstünlüğüne binaen, Allah Rasûlünün karşısında herkesin bunun idrakinde olması beklenmektedir.⁹⁹ Duman'a göre ise anılan âyet ile üç konuya işaret edilmiş oluyordu: 1. Öncelikle Allah Rasûlü olmak üzere, hiçbir kimseyi istirahat saatinde / vaktinde yahut uygun olmayan bir vakitte rahatsız etmemek gerekir. Örneğin gece vardiyasında çalışmış olan bir insanı sabah uyandırmamak, uzun zaman ailesi veya akrabalarını görmemiş birini onlarla yalnız bırakmak gibi. 2. İnsanların rütbe ve makamlarını göz önünde bulundurarak lâıyk oldukları bir biçimde hitap etmek, Melik konumunda olan birini sıradan biri gibi çağırmamak gerekir. Nitekim

⁹⁸ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 405.

⁹⁹ KARAMAN vd., a.g.e., V, 88.

böyle bir durum edebe yakışmamaktadır. 3. Yaşça büyük olan birisinden ricada bulunurken, nazik ve tatlı dille konuşmak, maksada ulaşmada daha etkili olabilir.¹⁰⁰

B. Bireysel Hayatta Ahlâk

1. Kibir, İnsanları Kırmak (kötü lakap takmak)

Hucûrât Sûresi 11. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
{الحجرات/11}

11. Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.

Önceki âyetlerde Allah, Peygamber ve mümin birey ilişkisinde ahlak ve ahlaki ilkelerden bahs edilirken. Burada müminlerin arasında müminlerin kalplerini kırarak onları incitecek ve bu sebeple belki de münakaşalara sebebiyet verecek şeylerin giderilmesi için uyarı ve emirlerde bulunmaktadır.

¹⁰⁰ DUMAN Zeki, Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları, İstanbul 2011, s. 48.

1. Rivayete göre bir toplulukta bir şahsın birden fazla ismi olurmuş. Hz. Peygamber veya başka biri ise bir gün birini isimlerinden biriyle çağırılmış. Yanındakiler Hz. Peygamber’e, o kişinin çağırıldığı lakaptan fazla hoşlanmadığını söylemeleri üzerine âyet-i kerime nazil olmuş.¹⁰¹
2. Sabit ibn Kays’ın kulakları ağır duyar, bu sebeple Hz. Peygamber’in meclislerine geldiğinde ona yer açarlar, kendisi de Rasûlullah’ın yanına otururmuş. Meclise geciktiği bir gün, herkes yerlerini almış, Sabit de insanların omuzlarına basıp geçmeye çalışarak bir yandan da yer açmalarını söylemiş. Meclisin içerisinde oturan bir adam ‘‘Mecliste olanlara eziyet verdin, otur’’ diye uyarıda bulunmuş. Sabit kızarak yerini almış, ardından da kendisine cevap veren adama ithafen ‘‘bu da kim’’ demiş. Meclisteki adamın kendisini tanıtmaması üzerine, Sabit adamın annesine nisbetle ‘‘ Falanca kadının oğlu mu’’ diye sormuş. Nitekim adamın annesi cahiliye devrinde ayıplanan biriymiş. Oturan adam utanarak, başını yere eğmiş. Söz konusu âyet bu olay üzerine nazil olmuş.¹⁰²
3. Diğer bir rivayete göre ise mevzubahis olan âyet, Hucûrât Sûresi’nin başında geçen Temîmliler hakkında nazil olur. Zira kaydedilene göre Temîmliler bir takım Müslümanların fakir halleriyle alay edince 11. âyet nazil olur.¹⁰³
4. Âyetin ‘‘*Kadınlar da kadınları alaya almasınlar.*’’ Kısımının Hz. Peygamber’in eşleri hakkında nazil olduğu rivayet olunmaktadır. Bazı

¹⁰¹ ÇETİNER, a.g.e., II, 826-827; İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7410; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 264; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 368-369; EL-VÂHIDÎ, a.g.e., s. 325-326.

¹⁰² ÇETİNER, a.g.e., II, 827; bkz. EL-VÂHIDÎ, a.g.e., 324-325; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 259.

¹⁰³ ÇETİNER, a.g.e., II, 827; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 259.

kadınlar Hz. Peygamber'in hanımlarından, eşi Ümmü Seleme'nin boyu ile, bir başka rivayette ise giyiniş tarzı ile alay ettikleri rivayet edilmektedir.¹⁰⁴

Diğer bir rivayette ise alay konusu olan Safiyye bint Huye'z'dir. Safiyye kendisine "Ey iki yahudinin kızı olan Yahudi kadın" denildiğinden, Hz. Peygamber'e rahatsızlığını bildirir. Hz. Peygamber ""Babam Harun, amcam Musa, zevcim de Muhammed"" deseydin ya"" der.¹⁰⁵

5. Ebu Zerr ile başka bir adam hakkında tartışma meydana gelir ve Ebu Zerr'e "Ey Yahudi kadının oğlu" diye hitap edilir.¹⁰⁶
6. Ka'b ibn Mâlik el-Ansârî ve Abdullah ibn Ebî Hadrâd el-Eslemî arasında tartışma oluşur ve Ka'b, Abdullah'a "Ey bedevî" der, Abdullah'da ona "Ey yahudi" der ve ikisi hakkında "*Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın*" nazil olmuş.¹⁰⁷
7. İkrime ibn Ebî Cehl Medine'de yürürken birileri onun hakkında "işte bu ümmetin fir'avunun oğlu bu" demişler. Sözleri İkrime'nin ağırlığına gitmiş ve Hz. Peygamber'e şikayet etmiş. Bunun üzerine söz konusu ayet nazil olmuş.¹⁰⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ (Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki

¹⁰⁴ ÇETİNER, a.g.e., II, 827; bkz. EL-VÂHİDÎ, a.g.e., 325; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 260-261.

¹⁰⁵ ÇETİNER, a.g.e., II, 828; bkz. EL-VÂHİDÎ, a.g.e., s. 325; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 261.

¹⁰⁶ ÇETİNER, a.g.e., II, 828.

¹⁰⁷ ÇETİNER, a.g.e., II, 828.

¹⁰⁸ ÇETİNER, a.g.e., II, 828; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 259.

onlar kendilerinden daha iyidirler.) Nitekim belki o kişiler Allah nezdinde, ki Allah her şeyi en iyi bilendir, kalpleri kendilerinininkinden daha temiz ve selim olan kişilerdir.¹⁰⁹ Bir kimse zahirinde ibadeti ve Salih ameli bol olabilir, diğer bir kimse de zahirinde günahkâr ve ibadetsiz gibi görünebilir. Fakat Allah kalpleri en iyi bilendir.¹¹⁰ Bu sebeptendir ki belki de ilk örnekte kişinin amellerini yok edecek (örn. Riya) birtakım sıfatlar bulunmakta, ikinci örnekte ise belki de kişinin Allah’a sevimli gelen bir takım hasletleri ve Salih amelleri bulunmaktadır.¹¹¹ Herhangi bir sebeple, Allah için sevmek ve Allah için kerih görmek varken, Allah’ın sevdiği kulunu hor görmüş olmak, durumun yakışıklılığını kanaatimizce yeterince açıklamaktadır.¹¹²

وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ (Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.) diliniz, gözünüz, işaretiniz ile, bir başka ifadeyle sözlerinizle, kardeşinizi, yaralamayın, incitmeyin, ayıplamayın, kötülemeyin, yermeyin. ‘‘Müminler tek bir beden gibidirler’’ hadisinden hareketle hem kardeşinizi yerip, hem de kendinizi yermiş oluyorsunuz.¹¹³ Ayrıca kendi karakterinizi ortaya koymuş oluyorsunuz. Bundan da öte birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. Müfessir Elmalılı’nın kaydettiğine göre ‘‘Lâkab’’ övmeye de kötülemeye de kullanılabilir, fakat ‘‘Nebz’’ örfen kötü lâkablar için kullanıldığına göre, buradaki kastedilenlerde kötü lâkablardır. Zira ‘‘Müminin mümin kardeşi üzerindeki hakkından birisi de onu

¹⁰⁹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 258.

¹¹⁰ TEĞABUN 64 / 4. ‘‘Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı bilendir.

¹¹¹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 261.

¹¹² EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 259-260.

¹¹³ ELMALILI, a.g.e., VII, 224; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 367; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 262; Buradaki ‘‘Kendinizi’’, ‘‘Birbirinizi’’ hitabı Kurtubî’ye göre Nisa Sûresi’nin 29. Âyetindeki hitab gibidir, nitekim orada ‘‘Kendinizi öldürmeyin’’ buyurulmaktadır.

en sevdiği ismiyle çağırmasıdır’’¹¹⁴ *بُنِيَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ* (İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.) İslamiyet’i kabul edip, kalbe yerleştikten sonra veya İslamiyetin inceliklerini idrak ettikten sonra cahiliyye’den kalan âdetleri (kötü lakap takma gibi) devam ettirmek ne kadar da kötü bir alışkanlık.¹¹⁵ Bu şekilde kişi kendine fasıklığı uygun görmüş olur.¹¹⁶ Az önceki yasaklananları uygulayanlar da tövbe etmezlerse zalimlerden olmuş olurlar.¹¹⁷ Kur’an Yolu müellifleri ‘‘imandan sonra fasıklık’’ ibaresinin iki şekilde anlaşılabilceğini 1. Mezkur fiilleri işleyenler fasık (günahkar, yoldan çıkmış) olarak nitelendirilmektedirler. Fakat Fasıklık, mümine yakışır bir vasıf olmamasından, burada vurgu bulunmaktadır. 2. Âyette sözü geçen, alay edilme ve lakap takma fiilleri, rivayete göre eskiden Yahudi veya Hristiyan olup, sonrasında Müslüman olan kişilerle alakalıdır. Söz konusu kişilerle bir takım kimseler, eski aidiyetlerine nisbetle alay ederler, lakap takarlar. Tövbenin eski sabıkayı silmesi hasebiyle eski alışkanlık ve aidiyetlerle anılmak çok çirkin, hoş olmayan, yersiz ve yakışsız davranışlardır.¹¹⁸

Hata eden kişi, hatasından rücu edip tövbe etmeli, aksi durumda, kişi hatasında ısrar ederde tövbe etmezse onun hali yol ayrımında yanlış yola sapıp

¹¹⁴ ELMALILI, a.g.e., VII, 224-225; bkz. ZEMAŞŞERÎ, III, 566.

¹¹⁵ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7410. ???

¹¹⁶ ELMALILI, a.g.e., VII, 225.

¹¹⁷ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 372.

¹¹⁸ KARAMAN vd., a.g.e., V, 95.

yürüyen kişiye benzer, yanlış yolda ne kadar uzun yol kat ederse, tekrar yol ayırımına dönüp doğru yola sapması bir o kadar zor olacaktır.¹¹⁹

Merhum Seyyid Kutub'un anılan âyet hakkında çok manidar bir sözü bulunmaktadır: ‘‘Bu âyet, bütün müminleri tek bir kişilikte birleştirmekte ve içlerinden birisini ayıplayanın, adeta kendisini ve toplumu ayıplamakta olduğunu hatırlatmaktadır.¹²⁰ Ayrıca Seleften Amr b. Şerahbîl adından bir şahsın ‘‘Ben bir adamın bir keçiden süt emmeye çalıştığını görsem ve onun bu haline gülsem, onun yaptığının bir benzerini yapacağımdan korkarım’’ sözü kendilerinin bu konudaki hassasiyetlerini göstermektedir.¹²¹

‘‘Denildiğine göre kişinin başkalarının kusurlarıyla uğraşacak yerde, bizzat kendi kusurlarıyla meşgul olması mutluluğundan ileri gelir.’’¹²²

2. Zann, Gıybet, Tecessüs

Hucûrât Sûresi 12. Âyet

الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُ وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ {الحجرات/12}

¹¹⁹ Bakara (2) / 81; bkz. DUMAN, a.g.e., III, 436.

¹²⁰ DUMAN, a.g.e., III, 435.

¹²¹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 260; bir Hadis-i Şerifte şöyle buyurulmaktadır: ‘‘Her kim, kendisinden tevbe etmiş olduğu bir günah sebebiyle bir mümini ayıplayacak olursa, o ayıplayanı o günah ile mübtela kılıp dünya ve ahrette onu bu günah sebebiyle rezil etmesi Allah’ın üzerindeki bir hak olur.’’ Tirmizî IV 661, Bkz. EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 265.

¹²² EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 263.

12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekıştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.

Kötü lakap takmak, alay etmek açıkça, kibirlenmek ve diğerlerini hor görmekte imaen yasaklandıktan sonra, sıra zann, gıybet ve kusur araştırma gibi konulara gelmiştir.

Seferin birisinde Selmân-ı Farısî ahabtan iki kişinin (bir rivayete göre Hz. Ebubekir ile Ömer) hizmetini görür onların yemeklerinden yer. Topluca hareket edildiğinde Selmân uyuya kalır ve onlarla birlikte hareket edemez. Bir sonraki konakladıkları yerde arkadaşları Selman'ı bulamaz, çadırlarını kendileri kurar ve ardından ‘‘Selmân (veya şu köle demişlerdir) pişmiş yemeğe ve kurulmuş çadıra gelmekten başka bir şey bilmiyor.’’ derler. Selmân topluluğa yetişince kendisini Hz. Peygamber'den katık almak üzere yanına gönderirler. Hz. Peygamber ‘‘Arkadaşların katığı ne yapacaklar, onlar katıklarını yediler’’ deyince Selmân Rasûlullah'ın sözlerini arkadaşlarına iletir. İki Hz. Peygamber'e gelerek, konakladıklarından beri hiçbir şey yemediklerine dair yemin ederler. Allah Rasûlü ‘‘Konuşmalarınızla siz Selmân'ı katık olarak yediniz.’’ buyurur. Bunun üzerine ‘‘Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?’’ âyet-i kerimesi nazil olur.¹²³

Hucûrât Sûresinin 9. âyetinden söz konusu âyete kadar dıştan içe doğru bir yapı gözlemlemekteyiz. Nitekim Müslümanların dış yapılarından, içyapılarına doğru bir karakter inşası bulunmaktadır. İlk etapta Müslümanların birbirlerine düşmelerini

¹²³ ÇETİNER, a.g.e., II, 828-82; rivayetin bir farklı versiyonunu da Kurtubî zikretmiştir, bkz. EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 267-268.

engelleyen, ardından bu kargaşaya sebep olacak davranışları ortadan kaldıran, son olarak insanların düşünce ve hislerine teessür eden, zannın ve sosyal hayatı derin derecede etkileyebilecek davranış ve eylemleri ortadan kaldırmaya kadar varan bir yapı, buyruk ve emir gözlemlenmektedir. Nitekim Allah Kelam'ında şöyle buyurmaktadır:

الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ (Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının.) Hem zannı içinde besleyip büyötmekten, hem de onunla amel etmekten geri durun, إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ (Çünkü zannın bir kısmı günahdır.). Belirli bir emare, karine, sebebi olmayan zan günahdır.¹²⁴ Zannın tamamı günahdır buyrulmamaktadır. Nitekim Allah Müminlere ‘‘Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da: ‘‘Bu, apaçık bir iftiradır’’ demeleri gerekmez miydi?’’¹²⁵ buyurmaktadır. Diğer taraftan Allah Rasûlü aracılığıyla ‘‘Ben kulumun zannı üzereyim’’ buyurmaktadır. Buna binaen diyebiliriz ki, Allah'ın yasakladığı zann suizan olmakla beraber, hüsnü zan da bir sakınca bulunmamaktadır.¹²⁶ وَلَا تَجَسَّسُوا (Birbirinizin kusurunu araştırmayın.) Kardeşinizin eksik, noksan olan bir tarafı varsa onu öğrenmek veya ortaya çıkarmak için çabalamayın.¹²⁷ Senden gizlemek istediğı bir durumunu veya sıfatını açığa çıkarmaya çalışmayın, sırlarını araştırmayın. Din kardeşinizin hakkında açıkta olanı alın, gizli olan yönleri ilginizi çekmesin, onları umursamayın.¹²⁸ Bir kimsenin kusurunu araştırmanın vahametini insanlara aktarmak adına Hz. Peygamber: ‘‘Müslümanların eksiklerini ayıplarını araştırmayın. Zirâ her

¹²⁴ ELMALILI, a.g.e., VII, 225-226.

¹²⁵ Nûr 24 / 12.

¹²⁶ ELMALILI, a.g.e., VII, 226; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 373-374.

¹²⁷ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 374.

¹²⁸ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 270; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 374-375.

kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teâlâ da onun ayıbını takip eder, nihayet onu evinin içinde de olsa rezil rüsvay eder.”¹²⁹ buyurmaktadır. وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم (Biriniz “bir şekilde, fakat onda olan bir takım şeyleri dile getirmeye denilmiştir. 2. İfk: Bir kişi hakkında birisinin sana aktardıklarını dile getirmeye denilmiştir. 3. Buhtan: Bir kişi hakkında aslı olmayan şeyleri dile getirmeye denilmiştir.¹³⁰ أَيْحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا (Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?) Nasıl ki ölmüş bir kimsenin eti yendiği taktirde ölmüş kişi bunu fark edemiyorsa, yaşayan da hakkında gıybetinin edilmesi durumunda bunun farkında olamıyor.¹³¹ Gıybet esnasında bunu değiştirmekten aciz olan bir kişiye kötülük yapılıyor ve aslen kendini bundan alı koyamadığı için, aciz olan şahıs kötülüğe uğrayan değil, kötülüğü işleyendir. “ölü eti” ibaresini Gerek aklî, gerek şerî olsun, “gıybet”in kötülüğünün tasviri mahiyetinde algılayabiliriz.¹³² فَكَّرْهُمْوْهُ (İşte bundan tiksindiniz.) Ölü eti yemekten nasıl tiksiniyorsanız, gıybetten de aynı şekilde tiksinin. Ayrıca nasıl insanların sizin gıybetinizi yapmasından hoşlanmaz iseniz, siz de kendinize yapılmasını istemediğiniz bir şeyi kardeşinize reva görmeyin.¹³³ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنََّّ (O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.) Delilsiz ithamlarda bulunmadan, kendinize bakmayıp, başkalarının yanlışlarını, ayıp ve kusurlarını araştırmadan, kılükala başvurmadan önce Allah'tan korkun. Şayet kendinizi az önceki söylenenlerden alı koyamadı

¹²⁹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 271; ELMALILI, a.g.e., VII, 227; bkz. TİRMİZÎ, Birr 83, EBU DAVUD, 34-37.

¹³⁰ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 273.

¹³¹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 274.

¹³² ELMALILI, a.g.e., VII, 229.

¹³³ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 280.

iseniz, o vakit yine Allah'tan korkun ve tevbe edin, tekrar O'nun buyruklarına dönün. Nitekim O sizi kötülüklerden esirger.

Bir önceki âyette lakap takma ve alay etme yasaklanırken, bu âyeti kerîme'de üç kotu huy aynı anda zikredilmektedir: kanıt ve sebebe dayanmayan itham (zan), başka insanların gizledikleri özelliklerini veya ayıplarını vb. araştırma (tecessüs), iki kişi arasında bir üçüncü bir şahıs yokken onun hakkında hoşlanmayacağı şekilde konuşma (gıybet).¹³⁴ Fakat bu üç kötü huy veya alışkanlıkların hepsinde istisnai durumlar da bulunmaktadır. Örneğin zan her zaman yasak olan bir şey değildir. Allah ve Peygamberi hakkında hüsnü zan beslemek doğru bir tutumdur.¹³⁵ Diğer taraftan kimsenin aleyhine olmayan, hakka girilmeyecek hususlarda, muhkem bilgi bulunmadığında tahmin ve ihtimallere dayanan uygulamalar az önceki yasak kategorisine girmemektedir. Sosyal Bilimlerin ciddi bir bölümü, kuvvetli zan ve ihtimale dayanmaktadır. Bir diğer husus tecessüstür. Burada örneğin iki kişi kendi aralarında konuşurlarken, konuştuklarını dinlemeye çalışmak, komşuların veya başka kimselerin evlerindeki hayatlarını, orada olup bitenleri, aile hayatlarını, çeşitli huy ve alışkanlıklarını, varsa kusurlarını araştırmak yakışıksız ve ahlak dışı olduğu gibi, tecessüs eden kişinin kendi haysiyet ve kimliğini de zedelemektedir. Rasûlullah "Biri hakkında kötü zan beslemişseniz, hiç olmazsa onu araştırmayın" buyurmaktadır. Kişilerin birbirlerini araştırmaları veya ciddi devlet güvenliğini tehdit etmediği sürece devletin, kişilerin özel hayatlarını araştırması da doğru değildir. Buna binaen müfessir Mevdudî gizli kötülüklerin düzeltilmesinin "talim ve terbiye, nasihat ve telkin, halkın toplu eğitimi ve temiz bir cemiyet düzeni kurmaya

¹³⁴ KARAMAN vd., a.g.e., V, 96.

¹³⁵ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 416.

çalışmakla’’ olacağı kanaatindedir.¹³⁶ Fakat teşkilatlanma, devletin bekası ve muhtemel karşılaşılabilecek kötülöklere karşı bir önlem almak adına, casusluk teşkilatı veya örgüt kurmak bu bağlamın dışında tutulmuştur.¹³⁷ Nitekim birçok ülkenin bu tarz teşkilatlanmaları bulunmaktadır.

Âyette ele alınan bir diğler husus ise zan ve teccessüs’ün ardından gıybettir, ki Zeki Duman zan’ın ardından gıybet, dedikodu ve çekiştirmenin geldiğini beyan etmektedir. Bunların hepsi de ahlaken çok çirkin olduğı kadar, dinen de yasak davranışlardır.¹³⁸ Bununla birlikte bir kişinin gıyabında konuşmanın da diğler iki hususta olduğı gibi istisnaları vardır. Mevdudî’ye göre ’’Gıybet ancak şer’an doğru bir maksat için gerektiğı taktirde ve o gıybet olmadan o gereklilik ortadan kalkmadığı taktirde caizdir.’’ Örneğın hadis rivayet edenlerin, müelliflerin, şahitlerin hatalarını ve eksikliklerini beyan etmek, caiz olmamak bir yana, vacip dahi kabul edilmiştir.¹³⁹ Duman bir kişinin gıyabında istisnai durumlarda konuşulabileceğı durumları dört madde de toplamıştır:

1. Yanlış davranışları ile nam salmış kimselerden yeri gelince bahs etmek
2. Bir kişiye zarar verme teşebbüsünde olan birisinin bu meylini, zarar vermek istediğı kişiye, onu bu durumdan korumak için, anlatmak.
3. Suçlu bir kişiye doğru merciiye şikâyet etmek.

¹³⁶ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 417-418.

¹³⁷ KARAMAN vd., a.g.e., V, 96.

¹³⁸ DUMAN, a.g.e., III, 436.

¹³⁹ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 420.

4. Evlilik maksadı ile bir kişi hakkında sorulan soruya, doğru cevap vermek, doğruyu söylemek.¹⁴⁰

Fakat gıybet konusunda bir başka durum daha vardır ki, gıybet durumu hasıl olunca, bunu geri düzeltmek gerekebilir. Mevdudî böyle bir durum söz konusu olduğu vakit, gıybeti yapılan kişinin bundan haberi yoksa ve bu durum onu üzecekse, kişiye bundan bahs edilmemesini ve Allah’a tövbe etmesini uygun görmektedir. Fakat gıybet durumu, gıybeti edilen kişinin kulağına giderse o vakit kişiye durumu anlatıp, helallik dilemek gerekir.¹⁴¹

C. İçtimai Hayatta Ahlâk

3. Doğruyu Araştırma & Fevrihik

Hucûrât Sûresi 6. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

{الحجرات/6}

6. Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

¹⁴⁰ DUMAN, a.g.e., III, 438.

¹⁴¹ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 421.

Hucûrat Sûresinin ilk beş âyeti Allah ve Rasûlüne, dahası toplumun önderlerine karşı saygı çerçevesini belirlerken, Hucûrat Sûresi'nin 11. ve 12. bireysel ahlâkımıza değinmektedir. Nitekim bu başlıktaki anılan âyette de duyduğumuz veya bize getirilen haberlerin doğruluğunu araştırmaya dair uyarı bulunmaktadır. Meydana gelen bir hadise üzerine nazil olan ayetin nüzul sebebi şu şekilde rivayet edilmektedir:

1. Rivayete göre âyet Hz. Peygamber Velid b. Ukbe'yi Mustalikoğullarından zekat almak üzere gönderir. Mustalikoğulları Rasûlullah'ın elçisinin geleceğini haber alınca, onu karşılamak için yola çıkarlar. Bunu gören Velid b. Ukbe kendisini öldürmek istediklerini zanneder ve geri dönüp durumu Rasûlullah'a anlatır. Olayın iç yüzünün farklı olduğu anlaşılınca âyet nazil olur.¹⁴² Bazı kaynaklarda Velid b. Ukbe'nin Cahiliyye zamanında Mustalikoğulları ile düşmanlığı olduğu da kaydedilir.¹⁴³
2. Diğer bir rivayete göre ise Velid b. Ukbe'ye Mustalikoğullarının haberini getiren silahlı bir guruptur.¹⁴⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ (Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse(...)) Ey Allah ve Rasûlünü tasdik edenler, bir fasık size bir kavmin haberini getirirse, bir kavimden, bir başka ifadeyle bir topluluktan, herhangi bir haberle

¹⁴² ET-TABERÎ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Taberî Tefsiri*, çev. KARAKAYA Hasan, AYTEKİN Kerim, İstanbul 2012, VII, 502; ÇETİNER, a.g.e., II, 822-824; İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7402-7405; EL-VÂHIDÎ, a.g.e., s. 322-323.

¹⁴³ ÇETİNER, a.g.e., II, 825; bkz. EL-VÂHIDÎ, a.g.e., s. 322.

¹⁴⁴ KARAMAN vd., a.g.e., V, 90; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 240.

gelirse¹⁴⁵... فَتَبَيَّنُوا (onun doğruluğunu araştırın) işin aslını araştırmadan, soruşturmadan, fevri davranıp hareket etmeyin.¹⁴⁶ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ (Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz) farkında olmadan bir kimseye zarar verir toplum içerisindeki yerini, haysiyetini, onurunu zedellersiniz, incitirsiniz ve olayların iç yüzü ortaya çıkınca, durumun böyle olmadığı anlaşılınca pişmanlık duyarsınız.¹⁴⁷

Burada geçen ‘‘Nebe’’ kelimesi önemli haberlere atfen kullanıldığı için, günlük sıradan olayların araştırılması gerekmediğine dair İslam âlimleri arasında görüş birliği vardır.¹⁴⁸ Ayrıca müfessir Elmalılı’nın kaydettiğine göre ‘‘Fâsık’’ ve ‘‘Nebe’’ kelimelerinin nekra olması umumîliği ifade eder. Bununla birlikte ذٰ yerine ان kelimesinin kullanılması da müminlerin uyanık olması gerektiğine, bu durumda fâsık bir kişinin herhangi bir haberi getirmeye cesaret edemeyeceğine delalettir.¹⁴⁹

Söz konusu âyette bir fâsıktan (genel anlamıyla: günahkar) ciddi bir haber alındığı taktirde, bu haberin doğruluğunu araştırmaya dair teşvik veya bir başka ifadeyle emir vardır. İslam âlimleri bu ayetten yola çıkarak fıkıh alanında fâsıkların şahitliğini tartışmış, hadis alanında ‘‘Cerh ve Tadil’’ ilmi geliştirilmiştir.¹⁵⁰

Tüm bunlardan çıkarabileceğimiz sonuç, âyetin geçerliliğini zaman ve mekanın üstünde koruduğudur. Mevzubahis âyette, emredilenin dışında hareket

¹⁴⁵ ET-TABERÎ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Camîu’l-Beyan A’n Te’vîl-i Ayi’l-Kurân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2001, C. 21, 348-349.

¹⁴⁶ ELMALILI, a.g.e., VII, 213.

¹⁴⁷ DUMAN, a.g.e., III, 431.

¹⁴⁸ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 407.

¹⁴⁹ ELMALILI, a.g.e., VII, 214.

¹⁵⁰ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 407.

edildiği taktirde, sosyal düzen içerisinde telafi edilmesi çok zor belki de mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir.¹⁵¹ Telafisi mümkün olmayan yahut çok zor olan sonuçların bir fâsığın bir topluluk hakkında getireceği bir haberle sınırlı olmadığını birkaç misal ile açıklamaya çalışacağız. Kilûkal, yalan bilgi veya iftira yüz yıllardan beri tüm toplulukların bilgi ve tanımlarına uzak olmayan olgulardır. Ne var ki son yıllarda seri bir şekilde artış ve rağbet kazanan sosyal medya ve sanal alemde de, kanaatimizce sosyal hayatı etkileyecek hatalar yapılabilmektedir. Örneğin Facebook ve Twitter gibi internet ağlarında bir takım popüler veya medyatik şahıslar hakkında paylaşımların kesin bilgi olarak algılanabilmesi, belkide anılan âyetteki motiv ile örtüşmektedir. Söz ve kelimeler şahsa ait olabilir, fakat olgular bağlamdan koparılarak insanlara sunulduğu taktirde ortaya farklı bir şahıs, mana ve fikir çıkabilmektedir. Gözle görülmemesine rağmen, insanların sanal kimlikler oluşturmasıyla, kişiler buradan hareketle tanınmaya ve hatta yargılanmaya başlanmaktadır. Bundan ziyade salt kitle iletişim araçlarında verilen haberlere ve bilgilere göre kanaat edinme, ‘‘magazin’’ başlığı altında popüler ve medyatik şahısların özel hayatlarını, belki de onların istekleri dışında, seyretme gibi uygunsuz alışkanlıklarımız bulunmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi özel alana saygı ortadan kalkmakta ve etik değerler bu şekilde gözetilmemektedir. Zira başkaları tarafından bize sunulan veya sunulacak olan bilgiler doğrulara dayanacak dahi olsa, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin sözüyle: ‘‘Kusurları örtmede gece gibi ol’’...

¹⁵¹ KARAMAN vd., a.g.e., V, 89-90.

4. İyi Sevmek, kötüyü çirkin görmek (İman ve Küfür Çerçevesinde)

Hucûrât Sûresi 7-8. Âyet

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ
وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ {الحجرات/7}

7. Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıska ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.

فَضَّلَا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ {الحجرات/8}

8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.

Hucûrât Sûresi'nin 7. ve 8. âyeti bir önceki yani 6. âyetin devamı gibidir. Nitekim bir önceki âyette bir fâsığın haberine itimad etmeden önce araştırılması gerektiği beyan edilmektedir. Âyetlerin siyak ve sibakına bakarak izah eden bazı müfessirlerimize göre, daha önce de değindiğimiz gibi Velid b. Ukbe'nin getirdiği haber üzerine¹⁵² ashabtan bazıları Mustalikoğulları ile savaşmayı uygun görürler. Âyetlerin siyak ve sibakına bakan bazı müfessirler Hz. Peygamber'in bu konuda çekingen davrandığını, fakat ashabtan bazılarının ısrar etmelerine cevaben, sonrasında bu âyetin nazil olduğunu beyan etmektedirler.¹⁵³

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ (Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır.) Hz. Peygamber hâlihazırda yaşamaktadır ve her şeyi bilen yüce Allah Peygamberine sizin haberlerinizi vermektedir, dolayısıyla batıl ve yalan söz söylemekten, iftira etmekten

¹⁵² bkz. 6. Âyetin sebebi Nüzûlü.

¹⁵³ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 407.

kaçının, er geç doğru ortaya çıkacaktır.¹⁵⁴ *لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ* (Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz.) bir başka ifadeyle, sizin görüşlerinize amel etseydi,¹⁵⁵ sizin görüşlerinizi kabul etseydi¹⁵⁶ meşakkate ve sıkıntıya uğrardınız veya günaha girerdiniz.¹⁵⁷ *وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ* (Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir.) imanı güzelleştirdi ve iman ettiniz, وَكَرَّهَ *إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ* (Küfrü, fıska ve isyanı da size çirkin göstermiştir) Allah’a karşı küfrü ve fıska (yalanı) çirkin göstermiştir¹⁵⁸ (“itaatin dışında olan her şeyi”).¹⁵⁹ Yine bir başka ifadeyle Rasûlullah’ın emrine rağmen Allah’ın yasakladığı haddi aşmayı ve buna karşılık Allah’ın emrettiğini de ihmal etmeyi çirkin göstermiştir. *أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ* (İşte doğru yolda olanlar bunlardır.) az önceki söylenilenleri yerine getirenler, iman edip, fâsıklıktan uzak duranlar, hak yolun yolcularıdır.¹⁶⁰ *فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً* (Bu, Allah’tan bir lütuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.) Nedensiz ve gelişigüzel olmayan bu lütuf, neyi neden yaptığını çok iyi bilen Allah tarafından hak edenlere buna layık olanlara bahşedilmektedir.¹⁶¹ Nitekim O “sizin halinizi düzeltecek olanı çok iyi bilen “Alîm”dir. İşlerinizi düzene koymakta hikmeti sonsuz “Hakîm”dir”.¹⁶²

¹⁵⁴ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 354; ELMALILI, a.g.e., VII, 214; DUMAN, a.g.e., III, 432.

¹⁵⁵ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 354.

¹⁵⁶ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 244.

¹⁵⁷ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 244; ELMALILI, a.g.e., VII, 214.

¹⁵⁸ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 354.

¹⁵⁹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 244.

¹⁶⁰ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 354.

¹⁶¹ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 407.

¹⁶² EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 245.

Hiz. Peygamber iřlerinin birçoęunda, yanındakilere uyacak olsaydı, hepsi beraber sıkıntıya dūřerlerdi. Bir bařka bakıř açısıyla, Allah Rasūlūnūn, ashāba deęil de, ashābın Hiz. Peygamber’e uyması ona danıřtıktan sonra harekete geçmesi řeklinde de algılayabiliriz. Bittabi řu anda bizim bařvuracaęımız bir Peygamberimiz bulunmamaktadır, fakat hepimizin bildięi gibi, Allah Rasūlū vefatının ardından ūmmetine Kur’an ve Sūnneti iki deęerli miras olarak bıraktı. Dolayısıyla Allah Rasūlū’nūn aramızda olmaması, buna baęlı olarak vahyin de kesilmesi, tabii ki vahiyle doęrudan mūdahaleyi de mūmkūn kılmamaktadır. Fakat bize bırakılan miras doęrultusunda hālā iki būyūk rehberimiz, bununla birlikte, Peygamberlerin varisleri olan ālimlerimiz bulunmaktadır.

5. Uzlaştırmak, Koruyuculuk (Haklıyla beraber, haksıza karşı), Adalet

Hucūrāt Sūresi 9. Āyet

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ {الحجرات/9}

9. Eęer mūminlerden iki gurup birbirleriyle vuruřurlarsa aralarını dūzeltin. řayet biri ūtekine saldırırsa, Allah'ın buyruęuna dūnūnceye kadar saldırın tarafla savařın.

Eęer dūnerse artık aralarını adaletle dūzeltin ve (her iřte) adaletli davranın.

řūphesiz ki Allah, ādil davrananları sever.

Hucūrāt Sūresi’nin 10. Āyeti’ni kendinden ūnceki āyetlerle deęerlendirdięimiz taktirde diyebiliriz ki, peřin hūkūm verip iřin aslını arařtırmadıęımız durumlarda, savař gibi daha vahim durumlar da vuku bulabilir. Tabii ki olayların gerçek yūzū bilindięi taktirde de çarpıřma, vuruřma durumu vuku

bulmaz diye bir sonuç çıkmamalı buradan. Nitekim Hucûrât Sûresi'nin 10. Âyeti'nin nüzûl sebeplerinde de bunu göreceğiz:

1. Birileri Rasûlullah'a gelerek: ‘‘Ey Allah’ın Peygamberi Abdullah ibn Übeyy’e gitsen’’ derler. Hz. Peygamber merkebine binerek yanında bazı Müslümanlarla beraber yola düşer. Hz. Peygamber İbn Übeyy’in yanına yaklaşıncı, İbn Übeyy: ‘‘Benden uzak dur, vallahi merkebinin kokusu bana eziyet veriyor’’ der. Ensar’dan biri de İbn Übeyy’e cevaben: ‘‘Şurası muhakkak ki Rasûlullah’ın eşeğinin kokusu senden daha hoştur.’’ der. Bunun üzerine İbn Übeyy’in kabilesinden bir kişi Ensar’dan cevap veren kişiye kızar. Her iki taraftan da kızışmaya başlayanlar olunca kavga etmeye başlarlar. Elleriyle, ellerindeki dallar ve nalınlarıyla¹⁶³ birbirlerine vururlar. Söz konusu ayetin ise bu iki grup hakkında nazil olduğu rivayet edilir.¹⁶⁴

Rivayetin bir diğer versiyonunda daha fazla detay mevcuttur. Bu rivayete göre Hz. Peygamber bir gün mecliste otururken yanlarında Abdullah ibn Revâha ve Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl de bulunmakta imiş. Hz. Peygamber bir ara yanlarından kalkıp gitmiş. İbn Übeyy’in ‘‘Onun merkebinin sidiği bizi rahatsız etti ve rahatımızı bozdu.’’ demesi üzerine İbn Revâha ile atışmaya başlamış hatta silahlarını çıkarmışlar. Fakat Hz. Peygamber geri dönmüş ve onları engellemiş. Bunun üzerin Hucûrât Sûresi’nin 10. Âyeti nazil olmuş.¹⁶⁵

¹⁶³ **NALIN** (ar. na’leyn) Takunya; bkz. ‘‘NALIN’’, *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara 2009, 1453.

¹⁶⁴ ÇETİNER, a.g.e., II, 825; bkz. EL-VÂHİDÎ, a.g.e., s. 324; İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7407-7408; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 245-246; ET-TABERÎ, a.g.e., C, 359; EL-BUHARÎ, a.g.e., Kitabu’s-Sulh 53/1, Hadis No: 2691, II, 265-266.

¹⁶⁵ ÇETİNER, a.g.e., II, 825; bkz. ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 362.

Diğer bir anlatıma göre arbeye Hz. Peygamber Sa'd ibn Ubade'nin hasta ziyaretine giderken yolda gerçekleşmiştir. İbn Übeyy merkebin çıkardığı toz veya saldığı koku dolayısıyla rahatsızlığını aykırı biçimde belirtince İbn Revâha da İbn Übeyy'in cevabı dolayısıyla rahatsız olup ona karşılık verir. Derken çatışma meydana gelir. Hz. Peygamber söz konusu âyeti okuyunca barışırlar.¹⁶⁶

Çetiner Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'ün Evs, Abdullah ibn Revâha'nın ise Hazrec kabilesinden olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁷

2. İmrân adında bir adamın Ümmü Zeyd adında bir eşi varmış. Kadın bir gün ailesini ziyarete gitmek istemiş, adamsa izin vermemiş ve kadını sadece kendisinin girebileceğı bir yere hapsetmiş. Ümmü Zeyd bir şekilde ailesine haber gönderince, ailesi de onu kurtarmaya gelmiş. İmran o esnada evde değilmiş, ailesi de etraftan yardım isteyince amcaoğulları yardıma gelmişler. Böylece aralarında bir kargaşa ve dövüş başlamış. Mevzubahis âyet Rasûlullah tarafından kendilerine gönderilince, iki gurup tekrar uzlaşmışlar.¹⁶⁸

3. Rivayete göre Ensar'dan biri bir mevzu hakkında, kabile ve akrabalarının sayıca çokluklarına güvenerek “bu hakkı senden baskınla, zor kullanarak alacağım” der. Ensar'dan bir diğeri ise Hz. Peygamber'in hakemliğine

¹⁶⁶ ÇETİNER, a.g.e., II, 825.

¹⁶⁷ ÇETİNER, a.g.e., II, 825; bkz. ALÛSÎ, a.g.e., XXVI, 150; Said ibn Cübeyr ise bu olay hakkında Evs ile Hazrec'in hurma dalları ve nalınlarla dövüştüğünü söylemiştir. Fakat daha detaylı isim vermemiştir, bkz. İBN KEŞÎR, a.g.e. XIII, 7408.

¹⁶⁸ ÇETİNER, a.g.e., II, 826; İBN KEŞÎR, a.g.e. XIII, 7408; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 246-247; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 360.

müracaat etmek ister. Anlaşamayıp birbirlerine girerler, elleri ve na'linleriyle dalaşırlar, fakat kılıç kullanılmamıştır. Mezkûr ayetin ise bu kişiler hakkında nazil olduğu rivayet olunur.¹⁶⁹

4. Müfessir Kurtubî'nin tefsirinde kaydedildiğine göre, âyet-i kerime Sümeyr ve Hatıb adında iki şahsın arasındaki çarpışma dolayısıyla nazil oldu. Hatıb, Sümeyr tarafından öldürüldü, bu sebeple Evs ve Hazrec kabileleri Hz. Peygamber yanlarına gelinceye kadar çarpışma devam etti. Âyet nazil olunca Hz. Peygamber barışmalarını emretti.¹⁷⁰

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa)

Mümin ehlinden iki kişi, iki gurup veya guruplar (burada lafızdan çok mana önemlidir)¹⁷¹ birbirleriyle çarpışırlarsa فَاصْلَحُوا بَيْنَهُمَا (aralarını düzeltin.), ister hüküm lehlerine, ister aleyhlerine olsun, Allah'ın kitabındaki hükme çağırarak, aralarını düzeltin.¹⁷² Onları nasihat ile, eğer şüphe varsa onu gidermek ile, şayet şüphe de yoksa, Allah'ın kitabındaki emrine çağırarak barıştırın.¹⁷³ فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى (Şayet biri ötekine saldırırsa) ancak muhtemel şüpheler giderilip, barış teşebüsüne girişilmesine rağmen, bir taraf Kelamullah'taki yapılan çağrıya kulak asmıyor da, haksız yere üstünlük sağlamaya çalışıyorsa,¹⁷⁴ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ (Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın.). فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلَحُوا بَيْنَهُمَا (Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا

¹⁶⁹ ÇETİNER, a.g.e., II, 826; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 245; ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 361.

¹⁷⁰ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 246.

¹⁷¹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 247; ELMALILI, a.g.e., VII, 220.

¹⁷² ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 357; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 247.

¹⁷³ ELMALILI, a.g.e., VII, 218.

¹⁷⁴ ELMALILI, a.g.e., VII, 218; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 247.

davranın.) her bir tarafı karşılıklı olarak vicdana ve insafa, adaletli davranmaya mecbur edin,¹⁷⁵ tüm gurupların hakkını gözeterek barıştırın, sadece sözleşme ile bırakmayın.¹⁷⁶ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.) adaleti ve doğruyu uygulayanları sever.¹⁷⁷

Müfessir Elmalılı'nın dikkat çektiği üzere âyetteki "tâife" ibaresi karşımıza tesniye olarak çıkmasına rağmen "vuruşurlarsa" ibaresi çoğul olarak zikredilmektedir. Elmalılı burada ince bir nüktenin olduğunu kaydetmektedir. Nitekim âyette ibarenin tesniye ile başlayıp çoğul bitmesi, çarpışmanın durdurulamayıp, önlenemediği taktirde vuruşmanın büyüyebileceğine, genişleyebileceğine işaretir.¹⁷⁸

Söz konusu âyet âlimlerimiz tarafından fıkıh ilminde kullanılmış ve hükümler çıkarılmıştır. Örneğin Kurtubî, şayet âyette konu edildiği üzere, her bir gurup veya fert, haksız ise silah bıraktırılacak şekilde, her bir tarafın arası bulunup, barış sağlanması gerektiğini söyler, nitekim bu durumda sadece aracılık yapılır. Eğer taraf sahiplerinin hiç biri haksız yere barışmaya yanaşmazsa, bu taktirde her iki tarafla da çarpışılır. Şayet halife veya herhangi bir müslümana haksızlık yapıldı ise bu durumda savaşmak vacip görülmektedir. Zira Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, zekat vermek istemeyenlerle savaşmış, kaçanların arkasından gidilmemesini, yaralıların ise öldürülmemesini emretmiştir.¹⁷⁹ Diğer taraftan hakka tecavüz eden

¹⁷⁵ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 247.

¹⁷⁶ ELMALILI, a.g.e., VII, 219.

¹⁷⁷ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 247.

¹⁷⁸ ELMALILI, a.g.e., VII, 218.

¹⁷⁹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 247-248.

‘‘bağy’’ gurupla savaşma emri hem farz-ı kifaye olarak¹⁸⁰ hem de gerek ‘‘savaşma’’ gerekse ‘‘sulh yapma’’ buyruğu yetki kendilerinde olan velayet sahiplerine, hükümet adamlarına,¹⁸¹ bir başka ifadeyle Emîru’l-Müminîne bir buyruk olarak görölmüştür.¹⁸² Ve eğer saldırma gerçekleşecek olursa, velayet sahiplerine yardım etmek tüm müminlere, tıpkı cihadda olduğu gibi, bir vecibe olur.¹⁸³ İki tarafı barıştırma veya bir tarafla savaşma durumu sadece devletler ve topluluklar arasında olmayıp kişiler arasında da küskünlükler, dargınlıklar meydana gelebilmektedir. şayet düzeltililebiliyorsa, bilhassa büyükler tarafında iki tarafın arasının düzeltilmesi ve daha akıllı selim ve yaşça büyük kişiler tarafından uzlaştırıcı bir tutum sergilenmesi hayra vesile olacağı kanaatindeyiz.

Bir diğer husus ise Hucûrat Sûresi’nin 9. âyetinden hareketle âlimlerimiz, büyük günahların kişiyi iman sınırının dışarısına çıkarmayacağını söylemişlerdir. Nitekim iki Müslüman gurup birbirleriyle çatışmalarına rağmen, mezkur âyette ‘‘mümin’’ olarak anılmaktadırlar.¹⁸⁴ Bu sebeptendir ki Cemel ve Sıffîn’e katılanları Hz. Ali’ye sorduklarında Ali b. Ebî Talib katılımcıların müşrik veya münafık olmadıklarını beyan edip ‘‘bunlar bize karşı gelen kardeşlerimizdir’’ demiştir.¹⁸⁵

¹⁸⁰ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 250.

¹⁸¹ ELMALILI, a.g.e., VII, 219.

¹⁸² ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 362.

¹⁸³ ELMALILI, a.g.e., VII, 220.

¹⁸⁴ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7407; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 257.

¹⁸⁵ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 257.

İslam toplum düzeni, devletin içerisinde veya dışarısında olsun, haksızlık ve zulüm karşısında lakayt davranmaya müsait değildir.¹⁸⁶ Dolayısıyla kendi içerisinde tutarlı olmayan bir sistemin diğer sistemlere örneklik teşkil etmesi nasıl mümkün görünmüyorsa, Müslümanların kendi içlerinde barış ve sulh halinde olmayıp, kardeşliklerinin kuvvetli olmadığı taktirde, dünyaya barış ve selamet getirmeleri ve iyilik ve barışa yanaşmayanlara karşı direnmeleri de mümkün görünmemektedir.¹⁸⁷

6. Kardeşlik

Hucûrât Sûresi 10. Âyet

2 إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ {الحجرات/10}

10. Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve

Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.

Hucûrât Sûresi'nin 10. âyeti 9. âyetten bağımsız olarak algılanamayacağı gibi, bir önceki âyetin devamı şeklinde de algılanabilir. Bir önceki âyette Müslümanların aralarındaki kavga ve çatışmalara işaretle, aralarının bulunması emredilmiştir. Bir sonraki âyette ise Müminlerin kardeş oldukları beyan edilip, bu durumun önemine binaen tekraren din kardeşlerinin aralarının düzeltilmesine dair tekit ve emir vardır.

Bu önemli husus ayrıca müfessirler tarafından tefsirlerinde birçok hadis-i şeriflerle desteklenmiştir. Bunlardan bir kaçını burada zikretmekle beraber, konunun gerek

¹⁸⁶ KARAMAN vd., a.g.e., V, 93.

¹⁸⁷ ELMALILI, a.g.e., VII, 220.

önemine değinmiş gerekse âyetteki *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ* (Müminler ancak kardeşirler.) ibaresinin daha iyi izah edilmiş olmasını ümit ediyoruz.

‘‘Sizden biri, kendisi için istediğini (Müslüman) kardeşi için de istemedikçe (gerçek anlamda) iman etmiş olamaz.’’¹⁸⁸

‘‘Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.’’¹⁸⁹

‘‘Kim bir Müslüman’ın dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa, Allah da dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslüman’ın ayıbını örterse, Allah da dünya ve ahirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur.’’¹⁹⁰

İslam Âlimleri din kardeşliğini neseb kardeşliğine öncelemişlerdir. Bunun nedeni ise din araya girdiği taktirde, neseb kardeşliği kesintiye uğramasına rağmen, neseb araya girdiğinde din kardeşliği hiçbir şekilde kesintiye uğramamaktadır.¹⁹¹

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.) Nitekim günümüzde sefalet çeken ve muharebe altında olan ülkelerin büyük bir kısmı Müslüman ülkeler olmakla beraber, söz

¹⁸⁸ GÖRMEZ, a.g.e., III, 351; bkz. El-BUHARÎ, a.g.e., Kitabu’l-Îman, 2/7, Hadis No: 13, III, 21.

¹⁸⁹ GÖRMEZ, a.g.e., III, 351; bkz. Ebu’l-Huseyn Muslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, *Sahîh-i Muslim ve Tercemesi*, terc. SOFUOĞLU Mehmed, İstanbul 1390/1970, Kitabu’l-Birr 45/17, Hadis No 66-(2586), IIX, 53.

¹⁹⁰ GÖRMEZ, a.g.e., III, 351; bkz. EBÛ DAVÛD Suleyman b. el-Aşâş el-Sicistanî, *Sunen’u Ebû Davûd*, Beyrut – Lübnan 1409-1988, Kitabu’l-Edeb 35/60, Hadis No:4946, II, 704-705.

¹⁹¹ EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 256.

konusu ülkeler ya kendi içlerinde ya da diğer Müslüman ülkelerle çatışma halinde bulunmaktadır. Buna Müslümanlar olarak müdahale edememekle Allah'ın buyruğunu yerine getirememekteyiz. Bu sebeple gerek dünyevi hayatta gerekse uhrevi hayatta, Allah bilir, vebal altında bulunmaktayız.

7. Eşitlik

Hucûrât Sûresi 13. Âyet

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
خَبِيرٌ {الحجرات/13}

13. Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.

Güzel Ahlak'ı tamamlamak için gönderilen Hz. Peygamber'in¹⁹² ve tüm varlığın yaratıcısı yüce Allah, nihayetinde tüm dünyadaki insanları birleştiren bir ilke ile insanların yaratılışlarının övünç meselesi olmadığını açıklamıştır. İnsanlar yeryüzünde yaşamaya başladıkları andan itibaren zaman zaman ırkın ırka, kavmin kavme vb. üstünlük ve değerlilik meselesi yapılan olaylar o zamanlarda da baş göstermiştir:

1. 11. Âyetin nüzul sebeplerinden bir tanesinde Sâbit ibn Kays'ın meclise girip, meclisteki adamlardan bir tanesinin kendine yer açma uslûbunu beğenmemesi ve Sâbit'in de nahoş cevabı üzerine nazil olmaktadır. Zira olayda Hz.

¹⁹² GÖRMEZ Mehmet vd., Hadislerle İslam, edit. ÖZAFŞAR Mehmet Emin vd., Ankara 2014, III, 11.

Peygamber: ‘‘Biraz önce kad n  zikreden, birisini annesine nisbet eden kimdir?’’ diye sorar. S bit: ‘‘Benim ey Allah’ın elçisi.’’ diye cevap verir. Ras lullah: ‘‘Mecliste olanların yüzlerine bak.’’ buyurur. S bit’in bakması  zerine ‘‘Ne gördün ey S bit?’’ diye sorar. S bit: ‘‘Beyaz, kırmızı ve siyah yüzler.’’ gördüğünü söyler. Hz. Peygamber ise: ‘‘İ te sen onlardan ancak din ve takv  bakımından üstün olabilirsin.’’ buyurur. Bu olay  zerine Allah Te    bu  yet-i kerime’yi indirir.¹⁹³

2. Mekke’nin fethedildiğ  gün Hz. Peygamber Bilal’den Kabe’nin üstüne çıkıp ezan okumasını istedi. Bazı kimseler ‘‘Allah’a hamdolsun ki babam daha önceden öldü de bugünü görmedi’’, ‘‘Muhammed, müezzin olarak  u karakargadan başkasını bulamamış mı?’’ diye söylendiler. Cebr il (a.s.)’ın Hz. Peygamber’e onların haberlerini getirmesi üzerine, onları yanlarına  ağ rd . Kendileri de söylediklerini doğ rlayınca söz konusu  yet nazil oldu.¹⁹⁴
3. Hz. Peygamber Medine’deki  ar ılardan birindeydi. O esnada siyah  bir k le satılıyordu. Kölenin sahibine bir  art  vardı, adamlardan birisi  art n  sorunca, k le: ‘‘Benim Ras lullah’ın arkasında farz namazlarımı k lmam  engellemeyecek.’’ dedi. Adam  art n  kabul etti ve köleyi satın aldı. Hz. Peygamber onu farz namazlarında her zaman görürken, günlerden bir gün köleyi göremedi ve sahibine sordu. Sahibi hummaya yakaland ğ n  belirtince Allah Ras l  ahab n  da alarak onu ziyarete gittiler. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, sahibine tekrar k lesinin halini sordu. Sahibi halinin kötü ve ölümünün yakın olduğ n  belirtti. Hz. Peygamber tekrar kölenin yanına gitti o

¹⁹³  ET NER, a.g.e., II, 829; bkz. EL-V H   , a.g.e., s. 326; EL-KURTUB , a.g.e., XVI, 281.

¹⁹⁴  ET NER, a.g.e., II, 829; bkz. EL-V H   , a.g.e., s. 326; EL-KURTUB , a.g.e., XVI, 282.

esnada köle vefat edince, ölüm işlemlerini ve defnini Rasûlullah üstlendi. Ashap durumu tuhaf buldu. Muhacirler:”Biz, vatanımızı, mallarımızı, ailemizi terk edip buraya geldik; hiçbirimiz Rasûlullah’tan şu kölenin gördüğü muameleyi hayatında, hastalığında ve ölümünde görmedi.” dediler. Ensar ise: ”O’nu barındırdık, yardım ettik ve mallarımızla onu destekledik ama Habeşli bir köleyi bize tercih etti.” dediler. Bu olayın üzerine mezkûr âyet nazil oldu.¹⁹⁵

4. Bir rivayete göre de âyet-i kerime Ebu Hind hakkında inmiştir. Allah Rasûlü, Beyâza oğullarına, Ebu Hindi, kadınlarından biriyle evlendirmesini söyleyince - “Ey Allah’ın elçisi, kızlarımızı, kölelerimizle mi evlendireceğiz?” demişler. Ardından âyet nazil olmuş.¹⁹⁶

Bundan önceki âyetlerde, Allah Teâlâ Müslümanların aralarındaki tüm husumet ve kargaşa çıkarabilecek önlemleri aldırılmaktadır. Son noktayı ise tüm insanların yaratılışlarından hareketle birbirlerine şeref ve haysiyet bakımından üstün olmadıklarını, hiç kimsenin kanının ve soyunun daha asil olmadığını vurgulayıp, üstünlüğün sadece takva’da olduğunu beyan etmektedir. Nitekim Kelâmullah’ta şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى (Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık.) Bir başka ifadeyle, hepiniz şeref bakımından, yaratılışlarınıza nispetle eşitsiniz. Hiçbirinizin hiç birinize üstünlüğü yok.¹⁹⁷ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا (Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık.) Önceden

¹⁹⁵ ÇETİNER, a.g.e., II, 829-830; bkz. EL-VÂHIDÎ, a.g.e., s. 327.

¹⁹⁶ ÇETİNER, a.g.e., II, 830; bkz. ES-SUYÛTÎ, a.g.e., s. 206; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 281.

¹⁹⁷ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7420.

söylediğimiz kötü davranışları uygulayasınız ve karşılıklı husumet güdesiniz diye değil, birbirinizle tanışıp, hayra vesile olasınız diye sizi farklı dünya mensubiyetlerine ayırdık. *إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ* (Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.) Allah'tan en çok korkanınız, farzların edasına en çok ehemmiyet gösteren ve günahlardan en çok sakınanlarıdır.¹⁹⁸

“Şüphesiz Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat O, kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁹⁹ *إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ* (Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.) Zira O'na hiç bir şey gizli kalmaz.²⁰⁰

Önceki âyetlerde Allah Teâla iman ehline hitap ederken, 13. Âyet ile birlikte tüm insanlığa hitap etmekte ve tüm insanlığın taassup anlayışını yıkmaya davet etmektedir. İnsanoğlu insan olma arayışı ve kimlik bulma çabası içerisinde devinmektedir. Âdem ve Havva hazretlerinin nesillerinin doğal bir sonucu olarak insanlık farklı kabile, millet ve devletlere ayrılmaktadır. Bu farklı milletler içerisinde yine farklı sosyal ve ekonomik sınıflar, farklı teşkilatlanmalar, farklı gruplaşmalar ile birlikte insanlar tekrar bir bölünme yaşamaktadır. Bilhassa yeryüzü kalabalıklaştıkça insanlarda bir yere aidiyet hissi doğmaktadır. Söz konusu aidiyeti ve aidiyetin özelliklerinin asillik vesilesi kılınması, övünme meselesi yapılması ve bir de diğerlerini küçümseme tutumu hasıl olması, Kur'an tarafından hoş karşılanmamaktadır. Kelamullah buradaki kimlik edinmenin amacının tanışmak

¹⁹⁸ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 385.

¹⁹⁹ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7421; bkz. MÜSLİM.

²⁰⁰ Allah Rasûlü bir seferinde “Ey insanlar, şüphesiz Allah sizden cahiliye kibrini ve babalarıyla gururlanmayı gidermiştir. İnsanlar iki sınıftır. Birisi iyi müttaki ve Allah katında şerefli. Diğer günahkar, bedbaht ve Allah katında değersizdir. Şüphesiz ki Allah “ Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.” Buyuruyor” diyerek hitap etmiştir. Âyeti tefsir mahiyetinde olduğu için burada zikretmeyi uygun gördük; bkz. İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7421.

olduğunu vurgulamaktadır. Filhakika söz konusu aidiyetler, bilhassa doğuştan gelen aidiyetler ise, akıl ve mantık yürütülerek, ahlakî kurallara dayandırılan aidiyetler değil, ‘‘yaradılış tesadüfleri temeline’’ dayanan aidiyetlerdir.²⁰¹ İnsanların farklı coğrafyalardan gelmesi buna bağlı olarak fizyonomik yapıları, dilleri, özellikleri, vasıfları, renkleri ve daha niceleri, övünç kaynağı veya üstünlük vesilesi değildir.²⁰² Farklı milletlerin tarihlerinde, farklı zaman ve mekânlarda buna benzer birçok uygulama ve tutumu okumakta, öğrenmekte bazılarımız da gözlemlemekteyiz. Hindistan’da ki kast sistemi, Yahudilerin ‘‘üstün ırk anlayışları’’, Nazi Germenlerinin Ârî ırk tahayyülleri, zamanın Avrupa’sının Amerika’daki Kızılderililere karşı, ardından siyahîlere karşı tutumları, dahası Afrika ve Asya da devam ettirdikleri sömürgeler bu tip üstünlük anlayışının sonuçları olarak gözlemlenmektedir.²⁰³ Ne var ki İslam toplumlarının yaşadığı bölgelerde, belki üstünlük vesilesi yapılmasa dahi buna benzer düşünce ve tutumlar gözlemlenebilmektedir. Sünni - Şii, Kürt - Türk, Özbek - Kırgız ayrımları gibi. Dahası bazen düşünce sistemlerimizi etkilemiş olması gerekir ki deyimlerimize dahi ayrımcılık meselesi sızmış: örn.: *Anladıysam Arap olayım* gibi. İslam bunların hepsini reddettiği gibi, farklı milletlere bölünmelerin amacını da açıklamaktadır. ‘‘Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık.’’ Belki de buradaki sağlanacak en büyük fayda, insanların soyunu ve nereden geldiğini bilmesinin, türlü milletlere ve kabilelere bölünmesinin, ister istemez aidiyet hissi ile beraber,

²⁰¹ MEVDUDÎ ,a.g.e., V, 422-423; KARAMAN vd., a.g.e., V, 97. buradaki kullandığımız ‘‘yaradılış tesadüfleri temeline’’ ibaresi, yaradılışın bir tesadüf düzinesi olduğunu delalet değil, aksine insanların belirleme ve kurgulamasına dayanan ilkeler olmamasından kaynaklanmaktadır. Bize göre Cenab-ı Allah, tesadüf eseri hiç bir şey yaratmadığı gibi, insanların yaratılışları ve belirlenimleri de tesadüf eseri değil, Allah’ın ilmi dâhilindedir.

²⁰² DUMAN, a.g.e., III, 438.

²⁰³ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 422-423.

sorumluluğu, aidiyete ve kan bağına dayalı doğal dayanışmayı tetiklemesidir.²⁰⁴

Bunun dışında ‘‘iman’’ ve Allah’a karşı takınılacak ‘‘takva’’nın yerini, bilhassa ebedi kurtuluş açısından hiç bir şey tutmamaktadır. Fakat iman ve takvanın dışında, milletleri ve insanların gruplanmalarını sınıflandıracak olursak, bu sadece ve sadece ahlaki açıdan ve insanlığa katılan değerler açısından değerlendirilebilir. En üstün değer, imandan sonra, ahlak ve erdem, kim de varsa üstünlük ondadır, zaten ölçü de böyle olması gerekmektedir.²⁰⁵

Tüm anılan maddeleri özetleyecek olursak:

1. İnsanlığın aslı birdir
2. İnsanların farklı aidiyetlere bölünmesi yaratılış icabıdır
3. Şayet bir üstünlük varsa ahlak ve fazilet bakımındandır, geriye kalan her şey ilahi iradenin bir sonucudur.²⁰⁶

D. İmani Ahlâk

Hucûrât Sûresi 14. Âyet

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ {الحجرات/14}

²⁰⁴ DUMAN, a.g.e., III, 438.

²⁰⁵ KARAMAN vd., a.g.e., V, 97-98.

²⁰⁶ MEVDUDÎ, a.g.e., V, 423-424.

14. Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Boyun eğdik» deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Hucûrât Sûresi 15. Âyet

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
{الحجرات/15}

15. Müminler ancak Allah'a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.

Hucûrât Sûresi 16. Âyet

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ {الحجرات/16}

16. De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

Hucûrât Sûresi'nin ilk ayetleri Allah ve Rasûlüne, daha ileriye götürülecek olursa devlet başkanlarına karşı takınılması gereken edep ve ahlak ölçüleri ile alakalı idi. Anılan sûrenin sonraki âyetleri ise Müslümanların toplumsal düzenlemelerine dair ahlaki kuralları içermekte idi.

1. Mücahid'den bir rivayete göre âyet bedevî olan Esed ibn Huzeyme oğulları hakkında nazil olmuştur. Katâde ise olayın faillerinin ismini vermeden, Mümin olmaları hasebiyle Hz. Peygamber'e minnette bulunan topluluk olarak bahseder.

Bazıları mezkur bedevîlerin kuraklık olan bir sene de Medine'ye gelip Mü'min olmamalarına rağmen, Müslüman olarak görünüp, yolları pisletip böylece fiyatların yükselmesine sebep olduklarını zikrederler. Ayrıca Hz. Peygamber'e ''Biz ağırlıklarımızla ve ailelerimizle sana geldik, seninle savaşmadık'' tarzında, sanki Hz. Peygamber onlara borçluymuş gibi, söylemde bulunuyorlardı. Mezkûr âyet (Hucûrât 14) ise bunun üzerine nazil oldu.²⁰⁷

2. Diğer bir rivayete göre söz konusu âyet ve Fetih Sûresinin 11. âyeti de dâhil Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Eşca' ve Ğıfâr bedevîleri hakkında nazil oldu. Nitekim zikredilen bedevîler kendilerini emniyet altına almak adına Allah'a iman ettiklerini söylüyorlardı. Ta ki Allah Rasûlü onların da beraberinde Hudeybiye'ye gitmelerini buyurunca, geri çekildiler. Hucûrât Sûresi'nin 14. âyeti ise onlar hakkında nazil oldu.²⁰⁸

3. Katâde'denin rivayetine göre söz konusu bütün bedevîler değil sadece, Hz. Peygamber'e Müslüman oldukları için minnette bulunup, biz seninle savaşmadık diyen bir bedevî kabilesi hakkındadır.²⁰⁹

Sûre'nin bu kısmından sonraki âyetleri insanların Allah'a karşı takınmaları gereken imanî edeble alakalı bölümdür. Nitekim Allah Teâlâ buyurmaktadır ki:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا (Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz) filhakika iman sadece dil ile söylemekten ibaret değil. İman gerek dil ile gerekse kalp ile, içtenlikle kabul edip inanmak ve güvenmektir. وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا

²⁰⁷ ÇETİNER, a.g.e., II, 830; bkz. İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7425-7426; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 292.

²⁰⁸ ÇETİNER, a.g.e., II, 831; EL-KURTUBÎ, a.g.e., XVI, 292.

²⁰⁹ ÇETİNER, a.g.e., II, 831.

يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ (ama «Boyun eğdik» deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi.)

“Müslümanlığa karar verdik, sulha girdik” deyin, bu şekilde yalan söylemişte olmazsınız, çünkü daha imanın hakikatine ulaşmadınız.²¹⁰ Nitekim İslam imana göre daha umumî mana, İman ise daha hususî bir mana vermektedir.²¹¹ Diğer bir görüşe göre İslam, söz, iman ise söz ve amel ile birlikte anılmaktadır. Müfessir Taberî’nin tefsirinde geçen çarpıcı bir örnekte, “iman ettik” dedikleri taktirde, kendilerine hicret etmeden “muhacir” demiş gibi olurlar şeklinde izah edilmektedir.²¹² وَإِنْ تُطِيعُوا

اللَّهُ وَرَسُولَهُ لَا يَلِفْكُمْ مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا (Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez.) güzel amellerinin sevaplarından hiç bir şey azaltmadık.²¹³ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.) Bir başka ifadeyle Allah itaat edenlerin kusurunu bağışlayıp affedendir.²¹⁴

Bir sonraki âyet-i kerime’de hususî olan “imanın” tanımını yapmakta ve إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (Müminler ancak Allah'a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır.) buyurmaktadır. İman edenler, Allah ve Rasûlünün yolunda ilerleyip, bu uğurda mallarını ve canlarını gocunmadan feda edenlerdir. Elmalılı’ya göre mal ve can ile cihad, malî ve bedenî tüm ibadetleri

²¹⁰ ELMALILI, a.g.e., VII, 234; İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7425.

²¹¹ İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7423-7424.

²¹² ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 389-390.

²¹³ ET-TABERÎ, a.g.e., C. 21, 393; âyetteki “Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez” ibaresinin Müfessir İbn Kesîr, Tûr 52/21’deki “Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik.” ibaresiyle aynı manaya geldiğini söylemektedir. Bkz. İBN KESÎR, a.g.e. XIII, 7425. Biz diyoruz ki Tûr 52/21’de “İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tâbi olanlar (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.” Buyurulmaktadır, burada belki de “taklîdî imandan bahs edilmekte olup, yukarıda zikredilen bedevîlerin imanı da taklîdî olmaktadır.

²¹⁴ ELMALILI, a.g.e., VII, 236.

kapsamaktadır. *أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ* (İşte doğrular ancak onlardır.) Bir başka ifadeyle onlar, iman edip ikrar, davalarına içtenlikle bağlı ve vefakârlar.²¹⁵

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ (De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz?) Siz Allah'a mı dindarlığınızı ispat etmeye veya bildirmeye çalışıyorsunuz? *وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ* (Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.) İçinizden geçirdiklerinizi, dışa vurduklarınız, niyetlerinizi, kalplerinizdeki iman ve Müslümanlığınızdaki doğruluğu, kısacası âlemdeki her şeyi,²¹⁶ insanların "bilmek" fiilinden tasavvur edemeyeceği bir biçimde bilmektedir.

Söz konusu âyetlerde öncelikle iman ve İslam'ın ayrımı yapılırken, ardından müminlerin tanımı yapılmaktadır. Buna göre iman zahirde ve sadece dil ile "Allah'tan başka ilah yoktur" demek değildir, aynı zamanda buna kalben inanıp, kesin bilgi ile şüphe duymamaktır, bir başka ifade ile kalbin mutmain olma durumudur. Zaten ancak bu şekilde dine inanmanın gereklilikleri istekle yerine getirilebilir. Fakat âyete konu olan bedevilerin "bilgi, kanaat ve tasdik itibarıyla" "iman ettik" demeleri gerçeğe uygun değildir. Binaenaleyh "eslemna" kalpte iman olmamasına rağmen boyun eğmenin, teslimiyetin bir göstergesidir Duman'a göre. Nitekim bedeviler de şirki, inkarı ve savaşı terk edip, kendi iradeleriyle barış için gelip teslim oldular. Hz. Peygamber'in "Ben insanlarla, ancak "La ilahe illallah"

²¹⁵ ELMALILI, a.g.e., VII, 237.

²¹⁶ ELMALILI, a.g.e., VII, 237.

deyinceye kadar savaşmakla emrolundum’’ sözü de Duman’a göre bu durumu yansıtmaktadır.²¹⁷

Hucûrât Sûresi 17. Âyet

يَمْنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

{الحجرات/17}

17. Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki:

Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilirsiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.

Hucûrât Sûresi 18. Âyet

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ {الحجرات/18}

18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.

Kaydedildiğine göre âyet-i kerîme Esed oğulları hakkında nazil olmuştur. Esedoğulları bir gün Hz. Peygamber’in yanına gelirler ve ‘‘Ey Muhammed, bizler Müslüman olduk ve Araplar seninle savaştılar ama biz seninle savaşmadık’’, diğer bir rivayette ise ‘‘Ey Allah’ın elçisi, bizler, tek ve ortağı olmayan Allah’ın yegâne ilâh olduğuna, senin de O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet eyledik. Ey Allah’ın elçisi, bizler, üzerimize sen bir ordu göndermeden kendiliğimizden gelip Müslüman olduk ve arkamızda bıraktıklarımızın da seninle barış halinde olacaklarına kefiliz’’

²¹⁷ DUMAN, a.g.e., III, 440-441.

derler. Bunun üzerine “ Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. ” âyeti nazil olur.²¹⁸

يُمْنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا (Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar.) Bir başka ifadeyle, Müslüman olma durumlarını sana bir minnet sayıyor, senin başına kakıyor, seni kendilerine borçlanmış sanıyorlar.²¹⁹ قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ

إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilirsiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.) Dolayısıyla başa kalkmak, minnet altında bırakmak sizin değil aslen Allah'ın hakkıdır.²²⁰

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir.) yaratılmış olan her şeyin, dünyanın içinde ve dışında olan her şeyin bilgisinden, amel, fiil, değişim ve hatta düşünce, geçmiş ve gelecek bilgisinden de haberdardır. Bu haberdarlık bizim bildiğimiz düzeyde bir bilgiyi değil, kesin ve hiçbir şekilde şüphe barındırmayan bilgiyi içermektedir. Bu bağlamda kimin iman ettiğini ve etmediğini, kalplerde olanı da en iyi Allah bilmektedir. وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (Allah yaptıklarınızı görendir.) Dolayısıyla bu gerçeği bilerek amel edin, hareketlerinizi buna göre yönlendirin.²²¹

²¹⁸ ÇETİNER, a.g.e., 831; bkz. ES-SUYÛTÎ, a.g.e., s. 206.

²¹⁹ AYDÜZ Davut, a.g.e., s. 173.

²²⁰ AYDÜZ, a.g.e., s. 175.

²²¹ AYDÜZ, a.g.e., s. 177.

Sonuç

Kur'ân ahlakının diğer ideoloji ve dünya görüşlerine nisbetle en belirgin farkı kaynak ve gaye farkıdır. Nitekim ''*Kur'ân ahlâkının ifade ettiği şey, ne bir insanın özel eğilimleri, ne bir filozofun görüşleri, ne de herhangi bir çağda geçerli olan kanaattir. Kur'ân ahlâkı amacı ve metodu itibarıyla evrenseldir. Antik çağın filozoflarından günümüz filozoflarına, zamanın başlangıcından zamanın sonuna kadar herkes orada onaylayacağı bir formül bulur.*'' Zira Kur'ân ahlâkı insan fıtratına ters düşmek bir yana, fıtratı bütünüyle kapsamaktadır.²²² İşte, söz konusu Hucûrât Sûresi'nin âyetleri de, bu Kur'ân ahlâkının bir cüz'ünü oluşturmaktadır.

Biz de bu çalışmamızda 'Hucûrât sûresi insanı ve ilişkilerini mümin bireyi merkeze alarak nasıl anlatıyor?' sorusunu, Kur'ân'ın insan için indiği gerçeği ve bu doğrultuda, kişinin vahye şu anda muhatap olup, mevcut zaman diliminde iniyormuşçasına yaklaşması doğrultusunda yanıtlamaya çalıştık.²²³ Bu doğrultuda Hucûrât sûresi insanı ve ilişkilerini mümin bireyi merkeze alarak nasıl anlattığı hakkındaki tesbitlerimiz şöyledir:

1. Hucûrât sûresi'nin ilk beş âyetinde özetle Allah ve Rasûlünün önüne geçilmemesi, Allah Rasûlüne karşı sesin yükseltilmemesi ve kendisine odalarının arkasından bağırılmaması gerektiği gerçeği beyan edilmektedir. Buradan şöyle bir sonuç çıkarmamız da mümkündür: İnsan hiçbir zaman ve hiçbir şekilde Allah ve Rasûlünün önüne geçmemeli ve geçirmemeli, aradan 1400 yıl veya daha fazla vakit geçse dahi Kur'an ve Sünnet doğrultusunda yaşamalı. Ayrıca hürmete layık ve

²²² SERİNSU, a.g.e., 23.

²²³ bkz. BAKARA (2) / 185; ÂL-İ İMRÂN (3) / 138, A'RÂF (7) / 203; YÛNUS (10) / 57; krş. SERİNSU, a.g.e., 23.

hürmet göstermeye layık bir varlık olarak edep ve adab-ı muaşerete uygun davranmalı. Nitekim tanımlanan zatların yanında sesini yükseltmek tüm medeni toplumlarca saygısızlık olarak addedilmektedir. Buradaki konu sesini yükseltmekle alakalı olup, büyüklere ve tüm insanlara karşı diğer edep ve ahlak kurallarını göz ardı etmemek daha doğrudur. Aynı şekilde kimseyi istirahat vaktinde veya uygun olmayan bir vakitte rahatsız etmemek, makam ve rütbe göz önünde bulundurularak insanlara layık olduğu şekilde hitap etmek gerekmektedir. Devlet başkanı konumundaki birini sıradan biriymiş gibi çağdırmamak lazımdır. Kısacası mümin bireyin sırayla hiyerarşik biçimde önce Allah sonra Rasûlünden başlayarak, saygıya layık insanlara hürmet ve saygıda kusur etmemesi, onları rahatsız etmemesi ve onlara karşı uygunsuz davranışlarda bulunmaması icab eder.

2. Hucûrât sûresi'nin 6-13. Âyetlerinde mümin bireyden beklenen yüksek ahlâk değerleri sayılmaktadır. Bu değerler

- insanlarla alay etmenin, kötü lakap takmanın, kusur araştırmanın ve gıybetin çirkin davranışlar olduğu
- doğruyu araştırmadan bir topluluk hakkında fevri karar vermenin doğru bir davranış olmadığı
- müminlerin kardeş oldukları
- aralarının düzeltilmesi gerektiği
- Allah katında değerli olanın takva sahibi olan kişi olduğu

Alay etmek, kötü lakap takma, kusur araştırma ve gıybet gibi davranışlar ilk etapta insanın kendi psikolojik yapısının bir göstergesi olarakta algılanabilir. Bu durumun bir ilerine boyutu, sosyal hayatta ki yansımasıdır. İnsanlara gerek sözlü gerekse ima ile alaycı tutum ve davranışlarda bulunup, kötü lakap takmak bu kişileri

içten yaralayacağı gibi, bu gibi davranışların yaygınlaşması halinde, kişiler arasında kardeşliği, daha da ileri boyuta taşındığı takdirde toplumsal huzuru dahi zedeleyebilir. Aynı şekilde kusur araştırma ve gıybet gibi nahoş davranışlar gizli ve sözkonusu kişinin görmediği ve duymadığı bir alanda yapılsa dahi, toplum içerisinde yayılma ihtimali bulunmaktadır. Konuşulanlar yayılmasa dahi, bu davranışlara yapan kişiler arasında, gıybeti yapılan ve kusura araştırılan kişinin hakkına girilmiş olup, kendisini tanımayan veya seven kişilerin nezdinde kötü bir intiba bırakılmış olacak. Kapalı kapılar ardında kötü ve nahoş sözlerle başkaları hakkında konuşmak ilk etapta aslen bu davranışı yapan kişinin değerini ortaya koyacağı gibi, toplumsal hayattaki yansıması yine kalp kırıcı ve huzuru bozucu sonuçlara götürebilmektedir. Tüm bunlardan çıkardığımız sonuç ise İslam'ın bireye, bununla birlikte toplumsal hayata yüksek önem ve değer atfettiğidir.

Buna göre mümin bireyin, içtimaî hayatta karşısındakini kıracak veya yanlış sonuçlara götürecek davranışlarda bulunmaması beklenmektedir. Buna karşılık olarak müminler aralarını düzelterip, kardeşlik bilinci ile davranmaları belirtilmektedir. Nitekim İslam toplum düzeni hiçbir şekilde haksızlık ve zulüm karşısında lakayt davranmaya müsait değildir.²²⁴ Binaenaleyh kendi içerisinde tutarlı olmayan bir sistemin diğer sistemlere örneklik teşkil etmesi nasıl mümkün görünmüyorsa, Müslümanların da kendi içlerinde barış ve sulh halinde olmayıp, kardeşliklerinin kuvvetli olmadığı takdirde, dünyaya barış ve selamet getirmeleri zulme karşı direnmeleri de mümkün görünmemektedir.²²⁵

²²⁴ KARAMAN vd., a.g.e., V, 93.

²²⁵ ELMALILI, a.g.e., VII, 220.

3. Hucûrât sûresi'nin 14.-18. âyetlerinde önce Müslüman ve müminler arasında ayırım yapılmaktadır. Ardından müminlerin Allah ve Rasûlüne iman edip, şüpheyeye düşmeyen ve Allah yolunda mal ve canları ile savaşıan kimseler olduğu beyan edilmektedir. Ayrıca imana kavuştukları için asıl Allah'a minnet borçları olan kullardır. Dolayısıyla mümin bireyin iman ettiği için Allah ve Rasûlünü minnet altına sokmaya hakkı yoktur.

4. Son olarak Hucûrât sûresi'nin başından sonuna bir çok âyetinde, mümin bireyin kendisini Yüce Allah'ın karşısında sürekli hazır ve nazır hissetmesini, bir başka ifadeyle Cenabı Mevla'nın sürekli hazır ve nazır olduğunu vurgulayan âyetler dikkatimizi çekmektedir:

- *Şüphesiz Allah işitendir, bilendir,*²²⁶
- *Allah alîmdir, hakîmdir.*²²⁷
- *Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.,*²²⁸
- *Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.,*²²⁹
- *Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.*²³⁰

²²⁶ HUCÛRÂT (49) / 1.

²²⁷ HUCÛRÂT (49) / 8.

²²⁸ HUCÛRÂT (49) / 13.

²²⁹ HUCÛRÂT (49) / 16.

²³⁰ HUCÛRÂT (49) / 18.

Kaynakça

AYDÜZ Davut, *Âdab-ı Muâşeret'i Öğreten Hucurât Sûresi Tefsîri*, İstanbul 2015.

EL-BUHARÎ Ebî Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *El-Camiu's-Sahîh*, Beyrut-Lübnan 1400-1980.

CERRAHOĞLU İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 2003.

CÜCELOĞLU Doğan, DOĞRU Polat, *İnsan İnsana Sohbetler I*, İstanbul 2011.

ÇAMDİBÎ H. Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî*, İstanbul 2014.

ÇETİNER Bedrettin, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl Kur'an Âyetlerinin İniş Sebepleri*, İstanbul 1986, II.

DOĞAN Lütfi, *Fatiha ve Hucurât Surelerinin Meal ve Tefsiri*.

DRAZ Muhammed Abdullah, *Kur'ân Ahlâkı*, çev. YÜKSEL Emrullah, GÜNAY Ünver, İstanbul 2009.

DUMAN Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara 2008.

DUMAN Zeki, *Kur'an-ı Kerîm'de Adâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, İstanbul 2011.

EBÛ DAVÛD Suleyman b. el-Aşâş el-Sicistanî, *Sunen'u Ebû Davûd*, Beyrut – Lübnan 1409-1988, II.

EKŞİ Halil, KATILMIŞ Ahmet, *Karakter Eğitimi el kitabı*, Ankara 2014.

ESED Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İstanbul 2011.

GÖKALP Nurten, ‘‘Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri’’, *Değerler Eğitimi Dergisi – Journal of Values Education*, C.12, No. 27, Haziran 2014.

GÖRMEZ Mehmet, ÖZAFŞAR Mehmet Emin, ÜNAL İsmail Hakkı, ÜNAL Yavuz, ERUL Bünyamin, edit. ÖZAFŞAR Mehmet Emin, ÜNAL İsmail Hakkı, ÜNAL Yavuz, ERUL Bünyamin, MARTI Huriye, DEMİR Mahmut, *Hadislerle İslam*, Ankara 2014, III.

GÜLÇÜR Musa Kazım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, İzmir 1994.

GÜVEN Mustafa, ‘‘Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışındaki Modernlik Unsurları ve bu Bağlamda Muhammed Abduh’a Yönelttiği Eleştiriler – Fîl Sûresi Örneği-‘’, EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 19, Sayı:61, Kış 2015.

GÜVEN Şahin, *Erdemli Toplumun İnşası*, İstanbul 2014.

el-HULÎ Emîn, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, terc. GÜNGÖR Mevlüt, Ankara 2001.

İBN KESİR, *Hadislerle Kur'an'ı Kerîm Tefsiri*, çev. KARLIĞA Bekir, XIII.

İBN SA'D Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî, *et-Tabakatu'l-Kubra*, Beyrut, II.

İSLAMOĞLU Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an – Nüzul Sırasına Göre*, İstanbul 2010.

KARAMAN Hayreddin, ÇAĞIRICI Mustafa, DÖNMEZ İbrahim Kâfi, GÜMÜŞ Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* Ankara 2008.

KARAMAN Hayrettin, ÖZEK Ali, DÖNMEZ İbrahim Kâfi, ÇAĞIRICI Mustafa, GÜMÜŞ Sadrettin, TURGUT Ali, *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, Ankara 2013.

KARATAŞ Ali, ‘‘Mevdûdî'nin (1903-1979) Tefsirinde Mütешâbih’’, *International Journal of Science Culture and Sport*, Special Issue 1, July 2014.

KERSCHENSTEİNER Georg, *Charakterbegriff und Charaktererziehung*, Leipzig 1923.

KERSCHENSTEİNER Georg, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. KANAD H. Fikret, Ankara 1977.

KÖKSAL Mustafa Asım, *İslam Tarihi: Hz. Muhammed (a.s.) ve İslamiyet*, İstanbul 1979.

el-KURTUBÎ Muhammed bin Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, çev. ERYARSOY M. Beşir, İstanbul 2002, XVI.

LARSON Kelli, *Understanding The Importance of Character Education*, A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Science Degree in Guidance and Counseling, Menomonie USA 2009.

LİCKONA Thomas, *Educating for Character*, Canada 1991.

MC BRIEN J. Lynn, BRANDT Ronald S., *The language of learning – A guide to education terms*, Alexandria, Virginia 1997.

MEVDÛDÎ Ebu'l Al'â, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd, İstanbul 1991.

MUSLİM b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî Ebu'l-Huseyn, *Sahîh-i Muslim ve Tercemesi*, terc. SOFUOĞLU Mehmed, İstanbul 1390/1970, IIX.

SERİNSU Ahmet Nedim, *Kimi Örnek Almalı Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Kur'ân Ahlâkı*, İstanbul 2014.

es-SUYUTÎ Celaleddîn, *Lubabu'n-Nukul fî Esbabî'n-Nuzûl*, Beyrut 1415/1994.

et-TABERÎ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Camîu'l-Beyan A'n Te'vîl-i Ayi'l-Kurân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Kahire 2001, C.

et-TABERÎ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Taberî Tefsiri*, çev. KARAKAYA Hasan, AYTEKİN Kerim, İstanbul 2012, VII.

Tefsir El Kitabı, edit. KOÇ Mehmet Akif, Ankara 2012.

TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2009.

el-VÂHIDÎ en-Nîsabûrî Ebi'l-Hasen Alî b. Ahmed, *Esbabu'n-Nuzûl*, Dimeşk-Beyrut 1413/1993.

Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad.

YILDIRIM Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve açıklamalı Meali*, İstanbul 2010.

ez-ZEHEBÎ Şemsu'd-dîn Muhammed b. Ahmed b Osman, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, Cidde 1411/1991, I.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Küreselleşme>

<https://de.wikipedia.org/wiki/Globalisierung>

[tr.wiktionary.org/wiki/](https://tr.wikipedia.org/wiki/)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ebu_Cafer_Taberî

https://tr.wikipedia.org/wiki/El_Kurtubî

https://tr.wikipedia.org/wiki/İbn_Kesir

https://tr.wikipedia.org/wiki/Müfessirler_ve_tefsir_kitapları_listesi

ÖZET

AKSİ, Zülfesen, Hucûrât Sûresi’nde Müminlerin Karakteri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, s. 71.

Mevcut çalışma giriş, iki ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte Karakter, Eğitim ve Karakter Eğitimi kavramlarının sözlük anlamları verilmiştir.

Birinci ana bölümde Hucûrât Sûresi’nin içeriği, nüzul sebebi ve genel yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci ana bölümde ise Hucûrât Sûresi’ni dört başlığa ayırıp, âyetlerin önce nüzul sebeplerini zikredilmiş. Ardından âyetler ibarelere ayrılıp açıklanmış, son olarak önemli görülen hususlara değinilmiş ve güncel değerler çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise Hucûrât Sûresi insanı ve ilişkilerini mümin bireyi merkeze alarak nasıl anlatıyor? Sorusunun cevabı çalışmada araştırıldığı kadarıyla cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

AKSİ, Zülfeseni, Character of Mu'min in Suratu'l-Hucûrât, Master's Thesis, Consultant: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU, 112 p.

The Thesis includes an introduction, two sections and a conclusion.

In the introduction are given the meanings of the terms Character, Education and Character Education.

In the first section are given informations concerning to the content, sebebi'n-nuzûl and general structure of Suratu'l-Hucûrât.

In the second section is Suratu'l-Hucûrât subdivided in four headings. At first the asbabu'n-nuzûl are mentioned, afterwards the ayat are interpreted and at last are mentioned important issues from the view of the composer and proved to provide current values.

And in the conclusion proved to response the question insofar as the researches "How do represent Suratu'l-Hucûrât the human and his relations as it take the mu'min as midpoint?"